

บทที่ 3

มโนทัศน์เกี่ยวกับโลกและจักรวาลตามพระลุตตันตปิฎก

พุทธปรัชญาตั้งอยู่บนรากฐานการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นโลกวิทู¹ คือเป็นผู้รู้แจ้งโลก ต่่าว่่าโลกในที่นี้มักปราถณ์ทางพุทธคำสอนาได้แบ่งเป็น โลกาส-โลก สังขารโลก และสัตว์โลก² ซึ่งจะได้อกล่าวถึงรายละเอียดต่อไปตามหัวข้อดังนี้

โลกาสโลก

คำว่าโลกาสโลก หมายถึงโลกคือแผ่นดิน ใต้แก่โลกที่เราอาศัยอยู่ และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ความหมายของคำว่าโลก แปลว่าสภาพที่แตกสลายมีการวิเคราะห้ศัห้ที่ว่า ลุขย่ตติโลโก นอกจากโลก 3 แล้วโลกยังหมายถึงตัวเราดีเอง ส่่งที่ได้อกล่าวไว้ในโรหิตตลลลลลลล เพราะฉะนั้นโลกวิทูอาจหมายถึงแค่ตัวเราหรือหมายถึงโลก 3 ก็ได้ คำอธิบายในเรื่องโลกาสโลกที่ได้อกล่าวไว้ในคัมภีร์ลุตตันตปิฎกมีดังนี้คือ

การปรากฏของโลกในแง่วัตถุวิสัย (Objective)

โลกาสโลกนี้เมื่อกล่าวโดยล้นวนโวหารของปรัชญาก็คือการกล่าวถึงโลกและจักรวาลในฐานะสิ่งที่มีอยู่โดยตัวของมันเอง และการมีอยู่หั้นไม่ขึ้นอยู่กัสิ่งใด เป็นการมีอยู่โดยธรรมชาติ

โลกธาตุ

ในอุทติลลลลลลล กล่าวว่่าพระพุทธเจ้าทรงหยั่งรู้ว่่ามีโลกธาตุอื่น ๆ อีกจำนวนมากนับไม่ถ้วนที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่เช่นเดียวกับพื้นดินพื้นนี้ ความรู้เกี่ยวกับจักรวาลวิทยาของพระพุทธเจ้ามีส่วนตรงกัความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นบางเรื่อง โลกของเราหั้นเป็นโลกธาตุนานตลลลลลล

¹ ล. ส. 15/865/305.

² วิลลลลลลลล. 1/262.

³ เล่ติยร โพธิ์นันทะ, ตอบปัญหาพระธรรมทูต (กรุงเทพมหานคร : ส่่าการศึกษามหาเมฏฐราชวิทยาลัย, 2528), หน้า 37.

เรียกจุลโลกธาตุมีประมาณพันจักรวาล และมีโลกธาตุขนาดกลางล้านจักรวาล โลกธาตุขนาดใหญ่แล้วแล่นโกฏจักรวาล โกฎคือมาตรานับเท่ากับสิบล้าน¹ ดังจำนวนที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ว่า

...ตุกรอานนท์ นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างเล็กมีพันจักรวาล โลกธาตุโดยส่วนพื้นแห่งโลกธาตุอย่างเล็ก ซึ่งมีพันจักรวาลนั้น นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างกลางมีล้านจักรวาล โลกธาตุโดยส่วนพื้นแห่งโลกธาตุ อย่างกลางมีล้านจักรวาลนั้น นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างใหญ่ประมาณแล่นโกฏจักรวาล²

พระพุทธเจ้าตรัสว่าแล่นโกฏจักรวาลนั้นมีลักษณะเป็นอเนกสังขยา คือไม่อาจนับได้ ซึ่งความจริงแล้วอาจมีมากกว่านั้น คือ กำหนดไม่ได้ นับไม่ได้ ทบถ้วนเท่าไรก็ไม่ถึง ในปัจจุบันมีนักปรัชญาพยายามที่จะเปรียบเทียบว่าจักรวาลหนึ่งคือระบบสุริยะ (Solar System)³ ระบบสุริยะคือ จักรวาลมีดวงอาทิตย์พร้อมด้วยดาวเคราะห์ที่หมุนเวียนไปรอบ ๆ นอกจากจักรวาลของเราแล้ว ยังมีจักรวาลอื่น ๆ อีกมากมาย⁴ และโลกธาตุจำนวนมากที่กล่าวถึงในเบื้องต้นนั้นต่างก็มีพระอาทิตย์ พระจันทร์เป็นบริวาร มีนรกสวรรค์เป็นของตนเอง มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ มีเทวดาต่าง ๆ ซ้อนกันสำนวนที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนท์มีดังนี้

...จักรวาลหนึ่งมีกำหนดเท่ากับโอกาสที่พระจันทร์พระอาทิตย์โคจร ทั่วทิศ ล่วงไปโลว์รุ่งโรจน์ โลกมีอยู่พันจักรวาลก่อน ในโลกพันจักรวาลนั้น มีพระจันทร์พื้นดวง มีอาทิตย์พื้นดวง มีขุนเขาสีเนรุพื้นหนึ่ง มียมภูทวีปพื้นหนึ่ง มี

¹ เปลื้อง ธรรมนคร, ปทานุกรมนักเรียน (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 37.

² อ. ด. ก. 20/520/275.

³ Randy Kloetzli, Buddhist Cosmology (Delhi : Motilal Banarsidass, 1988), p. 14.

⁴ Time, Webster's Dictionary (Phillippines : G&C Merriam Co., 1978), p. 504.

อปรโคยานทวิปพื้นหนึ่ง มีอุตตรทวิปพื้นหนึ่ง มีปุพพิเทททวิปพื้นหนึ่ง
 มีมหาสมุทรสี่พื้น มีท้าวมหาราชสี่พื้น มีเทวโลกชั้นจตุรหาราชิกาพื้นหนึ่ง
 มีเทวโลกชั้นดาวดึงส์พื้นหนึ่ง มีเทวโลกชั้นมายาพื้นหนึ่ง มีเทวโลกชั้น
 ดุสิตพื้นหนึ่ง มีเทวโลกชั้นนิมมานรดีพื้นหนึ่ง มีเทวโลกชั้นปรนิมมิตวสวัตตี
 พื้นหนึ่ง มีพรหมโลกพื้นหนึ่ง¹

จักรวาลตามความรู้ของพระพุทธเจ้ามีขอบเขตกำหนดได้ว่า จักรวาลหนึ่งมีกำหนด
 เท่าระยะที่พระอาทิตย์ และพระจันทร์โคจร และเท่าที่พระอาทิตย์พระจันทร์จะส่องสว่างไปถึง
 คำว่า โลกธาตุน่าจะหมายถึงดาวเคราะห์เพราะพระองค์ตรัสว่ามีสิ่งมีชีวิต อาศัยอยู่
 ตัวอย่าง เช่น โลกที่เราอาศัยอยู่นี้ก็เป็นดาวเคราะห์และมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ ดาวเคราะห์นั้น
 ไม่มีแสงสว่างในตัวเอง รับแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ พื้นผิวของดาวเคราะห์จะเป็นตัวลง
 มากน้อยแตกต่างกันไปตามระยะทางที่อยู่ห่างจากดวงอาทิตย์ ผลของการค้นคว้าทางดาราศาสตร์พบว่าในอวกาศ ซึ่งเป็นแหล่งของระบบดาวเคราะห์อาจจะมีโมเลกุลของอินทรีย์สาร
 อุบัติขึ้นได้ คงจะเป็นรากฐานสร้างองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิตขั้นต่ำ และมีวิวัฒนาการสืบไป²
 จากสสารวนใน จูพิเตอร์ก็พอจะโต้แนวความคิดว่าเทหวัตถุในฟากฟ้านั้นอยู่กันเป็นกลุ่ม และ
 มีได้หยุดนิ่งมีการโคจร กลุ่มนั้นเล็กใหญ่แตกต่างกันไป แต่ละโลกและจักรวาล
 มีเขาพระสุเมรุ มีทวีป 4 ทวีป คือ ยมพูทวีป อปรโคยานทวิป อุตตรทวิป
 และปุพพิเทททวิป มีมหาสมุทร 4 มหาสมุทร และมีเทวโลกเช่นเดียวกัน การกล่าว
 ถึงแผ่นดินหรือทวีปก็ดี มหาสมุทรก็ดี พระพุทธองค์ไม่ได้ตรัสเป็นระบบในทางภูมิศาสตร์
 ว่าตั้งอยู่ที่ไหนอย่างไร ในคัมภีร์ลุตตันตปิฎกไม่กล่าวละเอียดเช่นนั้น แต่ถ้าเป็น

¹ อ. ตก. 20/520-275.

² ระวี ภาวิไล, "เรื่องจักรวาลวิทยาในพระสูตรคำสอน," เล่นอโนการสัมมนา
 ของสาขาวิชาปรัชญาและคำสอน ณ. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2-4 กุมภาพันธ์
 2526 (พิมพ์ดีด), หน้า 3.

การอธิบายโดยละเอียด เสร็จแต่่งให้วิจิตรพิสดารแล้ว จะพบในอรรถกถา และคัมภีร์ชั้น
รอง ๆ ลงไป

ความรู้ทางจักรวาลนิยมที่กล่าวไว้ในพระสูตรนั้นอธิบายถึงรูปโลก กล่าวถึง
สัณฐานของโลกว่ามีลักษณะกลมในสังขารปฐมิสูตร อธิบายถึงการน้อมจิตพิจารณาโลกธาตุ 5 พัน
ดูคนมีตาดีวางมะขามป้อมในมือแล้วพิจารณาดูได้ คำว่าอำมฤท คือมะขามป้อม¹ ตามข้อความ
ดังกล่าวอาจตีความได้ว่า โลกธาตุทุกโลกธาตุในจักรวาลมีลักษณะเป็นทรงกลมดูมะขามป้อม
ความรู้นี้ก็ตรงกับข้อสันนิษฐานและข้อพิสูจน์ว่า โลกกลมในวิชาภูมิศาสตร์ปัจจุบัน และเป็นที่น่า
สังเกตว่า เทหวัตถุในฟากฟ้าชั้นจะมีรูปทรงคล้ายคลึงกันทั้งสิ้น คืออยู่ในสัณฐานกลม ไม่มีมีสั
รูปทรงอื่นใดปรากฏ พุทธศาสนายอมรับว่าโลก เป็นหาที่ลุดมิได้ ในโรหิตส์ลสูตรที่ 1
กล่าวถึงฤาษีคนหนึ่งชื่อ โรหิตส์ล² มีฤทธิ์เหาะไปในอากาศได้ มีความปรารถนาจะค้นพบ
เส้นขอบจักรวาลที่สุดแห่งโลก ถึงกับยอมงดเว้น การกิน การดื่ม การขับถ่าย การนอนหลับ
พักผ่อน แล้วเหาะไปหาที่ลุดแห่งโลก ก็ไม่พบเส้นขอบของโลกและจักรวาลสักที พบแต่ความ
กว้างไกลหาที่ลุดมิได้

ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์

คำอธิบายเกี่ยวกับดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ในสุริยุปมาสูตรที่ 2 มีดังนี้

...เมื่อใดพระจันทร์และพระอาทิตย์เกิดขึ้นในโลกเมื่อนั้นความปรากฏ
แห่งแสงสว่างแจ่มจ้าอย่างมากก็ย่อมมี เวลานั้นไม่มีความมืดมิด ไม่มีความ
มืดเป็นหมอก กลางคืนกลางวันปรากฏเดือนหนึ่ง และถึงเดือนก็ปรากฏ³

ข้อความนี้มุ่งจะชี้ให้เห็นถึงคุณสมบัติของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ที่มีต่อ
มนุษย์ไม่ว่าที่ใด ให้แสงสว่าง บังเกิดกลางวันและกลางคืน มาตราวัน เดือน ปี ทาง
สุริยคติ และสัทรคติก็เกิดขึ้น ทำนองเดียวกันในอาถรรพณ์สูตร⁴ ก็กล่าวถึงความล้าสมัยของ

¹ ม. อ. 14/323/193.

² อ.จ. จตุก. 21/45/61-62.

³ ส. ม. 19/1721/497.

⁴ พ. ปา. 11/211/177.

ดวงอาทิตย์ที่มีต่อโลกและจักรวาลว่า เมื่อใดที่พระอาทิตย์อัสดงคตกลางวันก็สลับไปเวลา
กลางคืนก็มาเยือน และเมื่อพระอาทิตย์โคจรกลับมาอีกเวลากลางวันก็จะดูดิขึ้นอีกโลก
จะอบอุ่นและสว่างไสวเหมือนเช่นการอุปติของพระพุทธรเจ้าคำสอนของพระพุทธรองค์ย่อมให้
แสงสว่างแก่จิตใจของชาวโลกเช่นนั้น

นักปราชญ์พุทธศาสนานิกายโหราศาสตร์มีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องโลกและจักรวาลใน
ลักษณะที่ว่าเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง ส่วนดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดาวเคราะห์
ทั้งหลายคือเทหวัตถุหมุนเวียนรอบเขาพระสุเมรุดังที่พระคเณศได้พรรณนาไว้ในมหิมาสูตว่า "พระ-
จันทร์ พระอาทิตย์ย่อมหมุนเวียนรอบเขาสิเนรุราชย์ ส่องรัศมีสว่างไสวไปทั่วทิศโดยกำหนด
ที่เท่าใด¹ อาจเป็นไปได้ว่าเขาพระสุเมรุนั้นเปรียบได้ดังแกนของโลกด้วยเหตุผลที่ว่าเรา
มองดูดาวฤกษ์ ดาวเคราะห์จากบนโลกและมองเห็นดาวต่าง ๆ โคจรรอบโลก และใน
ขณะเดียวกันโลกก็หมุนรอบตัวเอง และบริเวณเหนือเขาพระสุเมรุซึ่งมีความสูงมากนั้นเป็น
ชั้นบรรยากาศของโลกเป็นที่ตั้งของสวรรค์ นอกจากนี้นักปราชญ์โหราศาสตร์ยังมองเห็นว่า
เขาพระสุเมรุเป็นเทหวัตถุที่มีลักษณะกลมโดยตลอดเช่นเดียวกับดาวเคราะห์ดวงอื่น ๆ ที่
นักดาราศาสตร์ได้ให้ข้อสันนิษฐานไว้ ในพระสุตโรดักกล่าวถึงรูปทรงของเขาพระสุเมรุว่า
"อูฐรภิกษุทั้งหลายขุนเขาสิเนรุโดยยาว 84,000 โยชน์ โดยกว้าง 84,000 โยชน์
หยั่งลงไปมหาสมุทร 84,000 โยชน์ สูงกว่ามหาสมุทรขึ้นไป 84,000 โยชน์"²
นักดาราศาสตร์ปัจจุบันพิจารณาโครงสร้างของระบบสุริยะว่าดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลาง มี
ดาวเคราะห์โคจรรอบ ๆ และดวงอาทิตย์ก็เช่นเดียวกับดาวฤกษ์ แต่นักปราชญ์โหราศาสตร์
ความเชื่อแตกต่างก็ออกไปคือเขาเกิดจากประสบการณ์ที่เขามองเห็นจริง ๆ บนพื้นโลก
เขาเชื่อว่าดวงอาทิตย์มีแสงสว่างมากที่สุด ดาวฤกษ์เป็นเพียงจุดสว่างจำนวนมากเท่านั้น

¹ ชู. ข่า. ตก. 27/373/98.

² อัง. สุตตก. 23/63/34.

* 1 โยชน์ = 16 กิโลเมตร (เปลื้อง ณ นคร, ปทานุกรมนักเรียน, หน้า 318)

การที่พระพุทธองค์ตรัสถึงเรื่อง โลกธาตุก็ดี ความรู้ทางดาราศาสตร์ก็ดี น่าจะน่า
 มากล่าวไว้เป็นส่วนหนึ่งของการแสดงธรรมมากกว่า ไม่ได้แสดงหรือตรัสถึงเรื่อง โลกธาตุ
 ในลักษณะที่ประสงค์จะวางรากฐานของ "สังขวาลวิทยา" ให้เห็นเป็นระบบอย่างแท้จริง และ
 ต่อมาผู้ให้พระอรุณกถาและกัมมัตถ์ขึ้นรอง ๆ ได้ขยายโครงสร้างและลักษณะของ โลกธาตุอย่าง
 ละ. ชัดสืบต่อมาอีกต่างหาก

เปลือกโลกส่วนที่เป็นหินน้ำ

ในพหุราชทูต¹ มีข้อความที่กล่าวถึง เปลือกโลกส่วนที่เป็นมหาสมุทร
 พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องเหล่านี้ให้เป็นส่วนหนึ่งของการแสดงธรรม และการอุปมาอุปไมยก็
 เพื่อวัตถุประสงค์คือการศึกษาปฏิบัติธรรม มีสำนวนที่กล่าวถึงลักษณะทางธรรมชาติและคุณค่าของ
 มหาสมุทร โดยการเปรียบเทียบดังนี้

1. ลักษณะลาดลุ่มลึกของมหาสมุทร เปรียบเหมือนพระธรรมวินัยว่าต้องมีการศึกษา
 มีการปฏิบัติตามลำดับขั้นตอน
2. ลักษณะที่มหาสมุทรน้ำ เต็มเปี่ยมอยู่เต็มอไม่ล้นฝั่ง เหมือนพระสาวกที่ไม่ละเมิด
 สิกขาบทนั้นเป็นผู้ที่ควรได้รับการยกย่อง
3. จากประสบการณ์ที่มองเห็นจริง ๆ น้ำในมหาสมุทรอุลึลอะอาด ไม่มีซากศพ
 หรือสิ่งสกปรกกลอยอยู่ เพราะถูกคลื่นซัดขึ้นฝั่งหมดเปรียบได้กับบุคคลผู้รู้สึกไม่เป็นที่ยอมรับของ
 สังคม ได้ชื่อว่าเขาอยู่ไกลจากสังคม และสังคมก็ห่างไกลจากเขา
4. แม่น้ำสายใหญ่ ๆ เช่น คงคา ยมนา อจิรวดี . สรรภู . มดี² เมื่อไหลลงสู่
 มหาสมุทรแล้วย่อมทิ้งชื่อเดิมหมดกลายเป็นมหาสมุทรไป เปรียบเหมือนบุคคลในวรรณะทั้งสี่
 เมื่อออกบวชแล้วทุกคนเสมอกันหมด เป็นค้ำกยบุตรทุกท่าน
5. แม่น้ำทุกสาย ไหลลงสู่ปากน้ำ ทะเล มหาสมุทร ในท้ายที่สุดแม่น้ำแต่สายฝนก็
 ตกลงสู่ห้วงน้ำในมหาสมุทรเช่นกัน แต่ก็ไม่เคยปรากฏว่ามหาสมุทรเต็มจนล้นหรือพร่องแต่

¹ อจ. อจ. 23/109/151-153.

² ส. ม. 19/212/56.

อย่างไรใด พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบกับพระภิกษุที่บรรลุนูปาภิเสกนิพพานราตามากองค์
เพียงใดก็ตาม แต่พระนิพพานธาตุนั้นก็ไม่มีวันที่จะหมด และไม่มีวันที่จะเติบโต

6. น้าวิเนมหาสมุทรมิรส์เค็มเพียงรสเดียวเปรียบสังวิมุติวิรส์ คือรสแห่งการบรรลุนิพพาน

7. ในห้วงมหาสมุทรที่ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ใต้ท้องทะเลมากมาย พระพุทธองค์ตรัสเปรียบว่าอัญมณี แร่ธาตุที่มีอยู่มากมายใต้ทะเลนั้นเปรียบดังพระธรรมคำสั่งสอนที่เปี่ยมอยู่หลายหมวดหลายตอน

8. มหาสมุทรกว้างใหญ่เป็นที่อาศัยของสิ่งมีชีวิตคือสัตว์น้ำนานาชนิด ทรงเปรียบเทียบว่าเหมือนพระธรรมวินัยที่มีอยู่จำนวนมาก เป็นที่พึ่งแห่งการปฏิบัติของพระอริยบุคคล

บรรยากาศของโลก

สำหรับบรรยากาศที่ห่อหุ้มโลกนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในอังคุตตรนิกายว่า "พื้นแผ่นดินตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ"¹ ข้อความนี้เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนท์ให้ภาพเกี่ยวกับบรรยากาศของโลกได้บ้าง และมีส่วนที่ตรงกับอุตุนิยมวิทยาคือมีการแบ่งบรรยากาศเป็นชั้น ๆ บรรยากาศชั้นต่ำสุดคือโทรโพสเฟียร์² (Troposphere) นี้มีความสำคัญต่อมนุษย์มาก เป็นชั้นที่มีการเปลี่ยนแปลงของอากาศเกิดขึ้น เช่นมีฝนละออง ไอน้ำอยู่ที่ทั่วไป มีเมฆฝน พายุฟ้าคะนอง เมื่อชั้นบรรยากาศโทรโพสเฟียร์ (Troposphere) ขึ้นไปเบื้องบนก็มีเทหวัตถุอื่น ๆ ที่อยู่ในลักษณะหมุนเวียนมีการโคจรอย่างสม่ำเสมอ ดังพุทธพจน์ที่ว่า "พระจันทร์ พระอาทิตย์ ย่อมหมุนเวียนสม่ำเสมอ กัน หมู่นักชก นักชกก็ย่อมหมุนเวียนสม่ำเสมอ คินและวันก็ย่อมหมุนเวียนสม่ำเสมอ เดือนหนึ่งและทั้งเดือน

¹ อจ. สุตตก. 23/53/85.

² Arthur N. Strahler, Physical Geography (New York : John Wiley & Sons Inc., 1962.), p. 56.

ก็ย่อมหมุนเวียนสลับมาเสมอ" ¹ การโคจรของเทหวิญญูดังกล่าวนี้เป็นประโยชน์ในการกำหนดเวลาทั้งแบบล้ากที่เ้ากั่มทัวไปในปัจจุบันนี้ และแบบสุริยคติ สัมภรคตที่เ้าในทางโหราศาสตร์

การทำลายโลก

ความพิภวคยอง โลกนั้นมึกล้าวไว้ในสัตุตตรณิกายกล้าวถึงสัตุฏฐายีกับ ² คือโลกถูกทำลายหมดสิ้นโดยไม่มีอะไรเหลือมีแต่ความว่างเปล่า เรื่องโลกถูกทำลายนี้มีคำอธิบาย ขยายความในมหาอภิมัตถสังคหฎีกาปริเศทที่ 5 เ้าม 1 ว่า การถูกทำลายเป็นไปโดยพิลลตาร คือ ถูกทำลายด้วยไฟ น้ำ ลม เป็นขบวนการทำลายในทางภูมิศาสตร์ที่รุนแรงมาก เ้าม กล่าวว้า ที่โลกถูกทำลายด้วยไฟเพราะเกิดจากบูกดวงอาทิตย์หลายดวงแผดเผา การทำลายด้วยการกระทำ ของน้ำคือมีฝนตกไม่หยุดน้ำท่วมทั่นทั้งโลก ส่วนการทำลายด้วยลมนั้นเกิดลมพายุพัดแรงกล้าวทำให้ โลกพิภวาไป บรจากฎการณัธรรมาตังกล่าวนี้ให้ยัคคิตว้า พุทธคำล่นาถือว้าทุกสิ่ง เป็นสังขตะ คือเกิดขึ้นจากองค์ประกอบเมื่อเกิดขึ้นก็เสื่อมสลายได้ทั่นนั้น โลกเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็เป็นเหมือนกับ สิ่งอื่นมึกาลเวลาที่แตกสลายได้ ซึ่งตรงกับความหมายของคำว้า "โลก" ตามที่ได้วิเศระทที่พิภวาไว้ ย่างตันโดยแปลว้าสิ่งที่แตกทำลายได้ (ลูขุขัตติ โลโก)

สังขารโลก

โลกคือสังขาร ความหมายของสังขารมี 2 นัย

1. สังขารหมายถึง สภาพปรุงแต่งในขันธ์ 5 สังขารจะปรุงแต่งสภาพพิ่นเพ ของจิตให้กลายเป็นจิตที่ตั้งามหรือขั้วร้าย มีคุณธรรมหรือไร้คุณธรรมตามแต่เจตนาที่ตั้งหรือขั้วนั้น การปรุงแต่งหรือการแ่ตงออกนั้นเรียกขั้วอย่างหนึ่งว้าการกระทำ ทางกาย วาจา ใจ เกิดเป็น กรรมคือ การทำ การพูด การคิด ในกรณีเช่นนี้สังขารจะถูกสัตุประเลทให้ลั้อคคลั้องกับขบทบาท ของภเว้าแ่งตามวัตถูปมสุ้ตธ เ้าม กายสังขาร วสัสังขาร และมโนสังขาร ³

¹ อ.จ. จตุกก. 21/70/87.

² อ.จ. จตุกก. 21/156/167.

³ ม. ม. 12/99/59.

2. สังขารหมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นไปตามอำนาจของ เหตุและปัจจัยปรุงแต่ง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏในธรรมชาติ ในโลกและจักรวาลเรียกสังขารทั้งสิ้น ถ้าแบ่งตามวัยนี้ แล้วแบ่งได้ 2 คือ อุปาทินกสังขาร และอนุปาทินกสังขาร อุปาทินกสังขาร หมายถึง สังขารที่มีใจครองเป็นสิ่งที่ชีวิตจิตใจ เช่น มนุษย์ สัตว์ รวมพวกสัตว์นรก เปเรต อสุรกาย เทวดา พรหม และ อนุปาทินกสังขาร หมายถึงสังขารที่ไม่มีใจครอง ไม่มีจิต เช่น โดะ เก้าอี้ ก้อนอิฐ ก้อนหิน¹

สัตว์โลก

สัตว์โลกได้แก่โลกคือหมู่สัตว์ มนุษย์และสัตว์อยู่ในประเภทนี้ และรวมอยู่ในจำนวน สังขารที่มีวิญญาณครอง สัตว์โลกสัมพันธ์กับโอกาสโลก คือสัตว์โลกเป็นผู้อาศัย อยู่ในโอกาสโลก สัตว์โลกนั้นหลายชนิด หลายพวก มีการบ่งบอกชื่อ จัดลำดับขั้นและอธิบายถึงสิ่งซึ่งมีความคงอยู่ มีอยู่ในสัตว์โลก พุทธคำสอนแบ่งภพภูมิของสัตว์ประเภทต่าง ๆ ในโลก และจักรวาลเป็น 31 ภูมิ ตามคุณธรรม สูงต่ำแห่งจิตใจของสัตว์โลกดังนี้

บุคคล

ได้แก่ภูมิที่มีความทุกข์มากกว่าความสุข มี 4 ภูมิ คือ นรกภูมิ ตีรจฉานภูมิ เปเรตภูมิ และ อสุรกายภูมิ

นรกภูมิ

ในพระสูตรต้นตปิฎกมีสำนวนที่บรรยายถึงนรกค่อนข้างจะมีมาก แต่ไม่ได้ อธิบายในภูมิคำศัพท์ว่าอยู่ส่วนไหนของโลกและจักรวาล ไม่มีคำว่าเบื้องบนเบื้องล่าง แต่ สำหรับบรรพตภูเขาและคัมภีร์ชั้นรอง ๆ ในสมัยหลังจึงจะมีการบรรยายที่วิจิตรพิสดารออกไป สำนวนที่กล่าวถึงนรกภูมิในพระไตรปิฎกนั้นแบ่งบอกถึงลักษณะชีวิตอีกแบบหนึ่ง มีการเน้นที่การ ลงโทษที่เรียกว่ากรรมกรณ์ การอธิบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับนรกภูมิในเทวทูตสูตรเป็นการยืนยัน ทิพยทัตญาณว่านรกสวรรค์นี้มี ใครทำกรรมใดจะได้รับผลของกรรมนั้นมนุษย์ไม่ควรจะตำหนิ ชีวิตด้วยความประมาทและผูกติดกับปัจจัยป็นชาติจนเกินไป ถ้าบุคคลสร้างกุศลกรรมและอุทิศกรรม พุทธคำสอนยอมรับว่า เมื่อดับจิตแล้วจะไปอุบัติในนรกด้วยอำนาจอุทิศกรรมก่อน แล้วจึงจะไปอุบัติ เป็นเทวดาด้วยอำนาจอุทิศกรรมภายหลัง เมื่อได้ไปอุบัติในนรกก็จะถูกยมทูตพาไปพบพระยายม

¹ อ. อ. 3/223.

ผู้เป็นใหญ่ในนรก และในขณะนั้นก็จะถูกล้อภามถึงเทวทูต 5 ประการ เสียก่อนแล้วจึงจะไป
 สบกรรมที่ได้กระทำไว้ เทวทูต 5 มีความหมายดังนี้

- เทวทูตที่ 1 หมายถึงการเกิด
- เทวทูตที่ 2 หมายถึงการแก่
- เทวทูตที่ 3 หมายถึงการเจ็บป่วย
- เทวทูตที่ 4 หมายถึงการลงโทษผู้ประพฤตินิด
- เทวทูตที่ 5 หมายถึงความตาย

ลักษณะชีวิตในนรกภูมิ

นรกที่อธิบายไว้ในเทวทูตสูตร คืออเวสมหานรก¹ เป็นนรก
 ที่ใหญ่ที่สุดมี 4 มุม 4 ประตู แบ่งสัดส่วนเท่ากัน มีกำแพงเหล็กล้อมรอบมีแผ่นดินเหล็กครอบพื้นที่
 ของนรกใหญ่นี้เต็มไปด้วยเหล็กที่ผิวไฟนรกแผดเผาลุกโชนอยู่ ประตูทั้ง 4 นั้นมีมหาราช 4 องค์
 เฝ้าอยู่โดยตลอดแต่ละประตูจะเปิดเป็นบางเวลาแต่ไม่พร้อมกัน ถ้าประตูด้านใดเปิดสัตว์นรก
 จะวิ่งกรูกันไปกิน แต่ไม่ทันถึงประตูเขาเหล่านั้นจะถูกไฟไหม้ผิวหวังเจ็บแลบเลือดที่จะทานได้
 แล้วอวัยวะนั้นก็จะกลับตั่งเดิมอีก และแล้วประตูก็จะปิดลงก่อนที่พวกเขาจะวิ่งไปถึง เพราะ
 ฉะนั้นสัตว์นรกเหล่านั้นจะยังไม่ตายตราบเท่าที่กรรมนั้นยังไม่สิ้นสุด เหล่าสัตว์ที่อุบัติในนรกจะมี
 ย่อมได้รับทุกข์โทษ อย่างหนักที่สุดตลอดเวลาไม่ไยบางเวลา ชีวิตความเป็นอยู่ในนั้นทั้งเกิด
 และตายสลับกันจนกว่ากรรมจะหมดสัตว์ที่ไปอุบัติในนรกจะมีจำนวนมากกว่านรกขุมอื่น ๆ
 การได้รับทุกข์โทษจะแตกต่างกันไปตามอิริยาบถตามแต่ว่าแต่ละชีวิตสร้างบาปกรรมไว้ใน
 อดีตชาติในสังขะใด อิริยาบถใดก็จะได้รับทุกข์โทษตอบแทนในอิริยาบถนั้น การลงโทษจะมี
 นายนิรบาลเป็นเจ้าของพนักงาน เมืองนรกทำหน้าที่สืบสัตว์นรกมาทำการทรมานรับทุกข์โทษ
 ด้วยวิธีต่าง ๆ สัตว์ใดที่นายนิรบาลเป็นผู้มีอำนาจมากสัตว์นรกพากันเกรงกลัวและไม่ผู้ใด
 กล้าขัดขืน ถือกันว่านายนิรบาลเป็นเทวดาชั้นจตุรหาราช ซึ่งเป็นเทวดาชั้นต่ำสุด มีความเป็นอยู่

¹ ม. อ. 14/514/291-292.

คล้ายคลึงกับหรงก เวมาณิกเปเรต¹ ตอนกลางวันเป็นเทวดา กลางคืนเป็นเปรตมีปริมาณอยู่ และ
มีอาการที่ได้รับความสุขและความทุกข์สลับกันไป เหตุผลก็คือในอดีตชาติสร้างทั้งกุศลกรรม
และอกุศลกรรม ถ้าสัตว์ที่ไปเกิดในเวสมหาณรคนั้นผลกรรมของเขาเบาบางลงก็จะพ้นจาก
มหาณรตกลงไปยังนรกเล็ก ๆ ที่เป็นบริวารอีกต่อไป

และยังปรากฏในสังกิลชาตก² และมหานารทกัลลปชาตก³ ว่ามีมหาณรอีก 8 ชุม
ตามรายชื่อดังนี้คือ สัมพูชวมหาณร กาลิลุตตมมหาณร สังฆาฏมหาณร ไร่รวมมหาณร
มหาไร่รวมมหาณร ตปนมหาณร มหาตปนมหาณร และอเวสมหาณร

ส่วนนรกบริวารที่กล่าวไว้ในเทวทูตลุตตมัม เรียกว่าอุลลุตนร มีดังนี้คือ คุณนร
เป็นนรกที่เต็มไปด้วยอุทธรณ์พอกพูนเหมือน เข็มตัวอ้วนใหญ่คอยกัดกินเนื้อสัตว์นรก ที่ตกไป
ในหลุมคู่นั้น ถูกอุทธรณ์ เป็นนรกที่เต็มไปด้วยถ่านติดไฟสำหรับเผาสัตว์นรกให้ย่อยยับละ เอียด
เป็นหลุมไป สิมพลินนรกเต็มไปด้วยป่าจ้าวใหญ่ มีหนามเหล็กที่แหลมคมยาว 16 องคุลีถูกเป็นเปลวไฟ
ตลอดเวลา นายนิรบาลจะบังคับให้สัตว์นรกทั้งชายและหญิงอื่น ๆ ลง ๆ ต้มจิวด้วยความเจ็บ
แสบยิ่ง เหตุผลก็คือในอดีตชาติต่างก็ประพฤติผิดในกาม อลิตตนร เป็นป่าไม้ดกครึ้ม ใบไม้มีลักษณะ
เป็นดาบใหญ่ เมื่อถูกลมพัดก็จะทำการตัดมือ เท้า ใบหู รุมสัตว์นรกเหล่านี้ และ นรก
ชุมลุตท้ายคือ เวตรณนรก เต็มไปด้วยแม่น้ำใหญ่มีภาวะเป็นต่าง สัตว์นรกที่ตกลงไปก็จะเจ็บแสบ
อย่างยิ่ง

นอกจากนี้ในสังกิลชาตกยังมีจำนวนที่กล่าวถึงโรหุมณนรก⁴ ว่าบุคคลใดที่ฆ่าบิดาตน
เมื่อสติแล้วจะไปอุปบัติในโรหุมณนรก นายนิรบาลจะทำหน้าที่เอาดอกแทงและสัตว์นรกนั้นจะ
ถูกไฟไหม้ แม้แต่ทมิฬก็ไม่มิเหลือและทมิฬก็เข็นนั้นจนกว่าจะสิ้นกรรม ในทำนองเดียวกันใน

¹ ชู. เปต. 26/119/174.

² ชู. ชา. สกุสิ. 28/92/33.

³ ชู. ชา. มหา. 28/888/271.

⁴ ชู. ชา. สกุสิ. 28/92/33.

มหานารทกลัปล่วงตาก็กล่าวถึง โลกัณนทรก¹ ว่ามีตเป็นที่สุดเหตุผลก็คือเป็นนรกที่อยู่คู่สังขาราล เป็นลักษณะที่ไม่ได้รับแสงสว่างและความอบอุ่นจากดวงอาทิตย์ ในอุโมงนรกดังกล่าวจะมีผู้เขี้ยวใหญ่ พากันมากัดกินสัตว์นรกที่ไปอุปติ ณ ที่นั้นด้วยเขี้ยวเหล็ก และในนรกอันร้ายกาจนี้มีนายนิรยบาล ชื่อ กาอุปกาละ ทำหน้าที่เอาดาบและหอกอันคมกริบมาทิ่มแทงผู้ทำกรรมชั่วไว้ในอดีตชาติ ในขณะที่เดียวกันก็จะมีฝนนรกตกลงมาเป็นห่าฝนชนิดต่าง ๆ เช่น ดาบ แผลน หลาว ประกายจรวด ด้วยถ่านไฟแดงลงมาบนศีรษะ แล้วสัตว์นรกนั้นจะถูกตมนรกจัดอีกครั้งจนทุกข์เข็นนี้จนกว่าจะสิ้นกรรม

ล้าเหตุผลของการ ไปอุปติในนรกและอายุในนรกภูมิ

ล้าเหตุผลสำคัญที่ทำให้บุคคลไปอุปติในนรกก็คือการปฏิบัติอสุศีลกรรม ในปัจจุบัณชาติ พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระล้าวกไว้ว่า "อุกรวิกษุทั้งหลายคนพาลนั้นนินแลประหฤติ พุจริต ทางกาย วาจา ใจ แล้วเมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วิณิบาต นรก บุคคลเมื่อจะ กล่าวถึงอบายที่หมายถึงนรกนั้นแลโดยย่อ"² รายละเอียดในเทวทูตสูตรนั้นพระอานนทมิได้ รับการยกย่องว่า เป็นเลิศทางความจำไว้คำรยายในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรก ณ ที่ ลัตตบรรณคูหา ในกรุงราชคฤห์ ตราบจนกระทั่งการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 5 ณ ประเทศ ศรีลังกา จึงมีมติให้จารึกลงในใบลาน

ระยะเวลาในนรกนั้นยาวนานยากที่จะกำหนดนับ และยากที่จะเปรียบเทียบกับมาตรฐาน เวลาในมนุษย์โลกได้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงมาตรฐานเวลาในนรกไว้ดังนี้

20 อหังคะ	= 1 นิรัหังคะ
20 นิรัหังคะ	= 1 อหังคะ
20 อหังคะ	= 1 กหะ
20 กหะ	= 1 อฏฐะ
20 อฏฐะ	= 1 ฤมุทะ
20 ฤมุทะ	= 1 โสคันธิกะ
20 โสคันธิกะ	= 1 อูปปละ
20 อูปปละ	= 1 ปุณทริกะ
20 ปุณทริกะ	= 1 ปทุมะ ³

¹ ชู. ย่า. มหา. 28/880/269.

² ม. จ. 14/472/269-270.

³ อ. ส. ก. 24/89/149.

จากมาตรา เวลาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงตัวอย่างว่าถ้าบุคคลละสมโภชทางวาจาในปัจจุบันชาติเมื่อดับจิตแล้วต้องไปอุปบัติในนรกยาวนานถึง หกแสนปีพระพุทธเจ้ากับ 36 อัครสาวกกับ 5 อัครสาวก ซึ่งจะสิ้นเวรกรรมและทุกข์เวทนา พระพุทธเจ้าทรงหยั่งรู้ถึงนรกด้วยทิพยจักขุญาณแล้วเผยแผ่ให้บุคคลอื่นทราบ มีข้อความในพาลบัณฑิตสูตร¹ ให้เห็นว่า

...บุคคลเมื่อจะกล่าวถึงอบาย ซึ่งเขาพูดหมายถึง นรกนั้นแลโดยชอบ ฟังกล่าวได้ว่าเป็นสถานที่ที่ไม่ปราศจากความน่ากลัว ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจ ส่วนเดียว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพียงเท่านั้นแม้จะเปรียบอุปมาจนถึงนรกเป็นทุกข์ ก็ไม่ใช่ง่ายนัก.¹

สักขานนี้มีความได้ว่า ถ้าจะกล่าวว่านรกเป็นความทุกข์นั้นยังไม่เพียงพอ เพราะทุกข์เวทนาที่สัตว์นรกได้รับนั้นแรงกล้า เเสบ แล็บ ไม่มีที่สิ้นสุดเป็น ๆ ตาย ๆ สลับกันไป ทรมานจนกว่าจะสิ้นอุตุกรรม เพราะฉะนั้นจึงถือว่าเป็นความทุกข์ที่น่าเกรงกลัว เเสบปวด แล็บสาหัสใหญ่หลวงนัก

ไตร่จลาณภูมิ

ไตร่จลาณภูมิเป็นภูมิที่ไกลขั้วมนุษย์มากที่สุด สัตว์ทั้งหลายที่ไปอุปบัติในภูมิต่าง ๆ มีอุตุกรรมเบาบางลง จึงไม่ต้องไปอุปบัติเป็นสัตว์นรกแล้วทุกข์เวทนาอันใหญ่หลวงในนรกภูมิต่าง ๆ แต่มาเกิดเป็นสัตว์ไตร่จลาณแทน ในมหาสังฆาทถุตร เปรียบเทียบว่าไตร่จลาณภูมินั้นเหมือนหลุมคูที่ลึกที่สุด เมื่อบุคคลประพฤติดุตุกรรมก็เหมือนกับผู้นั้นนำดินดิน ไปสู่หลุมคูที่ลึก ถล่มลงไปไนไตร่จลาณภูมิอย่างแน่นอน พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ตระหนักในข้อที่ว่า "สัตว์ที่หลุดจากมนุษย์แล้วไปเกิดเป็นมนุษย์อีก หรือไปเกิดเป็นเทพยดา มีน้อย โดยที่แท้แล้วส่วนใหญ่แล้วจะไปเกิดในกำเนิดของสัตว์ไตร่จลาณ เกิดเป็นสัตว์นรก แล้วไปเกิดเป็นเปรตวิสัย มีปริมาณมากกว่า"² และมีข้อความในมหานารทกัลป์ชาดก ที่ล้นับล้นนัยข้อความข้างต้นนี้ให้มาเชื่อถือยิ่งขึ้น อันเป็นคำกราบทูลของพระนางจุจจาราชกัญญา ต่อพระเจ้าอังคตราช

¹ ม. จ. 14/471/269.

² ส. ม. 19/793/529.

พระนาง เป็นพระราชาผู้มั่งมีวรรณะอันดีงาม และได้กราบบูลย์ทางลู่คติให้พระยมนกนาถฟัง แล้ว บังเกิดความยินดีเป็นที่ยิ่งค่ากราบบูลย์ดังนี้ "กระหม่อมสันตุติจากชาติเป็นลานั้นแล้ว ไปบังเกิด เป็นสิงในป่าใหญ่ กระหม่อมสันตุติจากชาติเป็นลานั้นแล้วไปเกิดเป็นโคใน ทลันธรรัฐ"¹ อย่างไรก็ตามการเกิด เป็นสัตว์ไตรัจฉานนั้นมีโอกาสทำอุศลกรรมได้ง่าย การดำเนินชีวิตไม่มีความปลอดภัยเท่าใดนัก ในภวิหิตชาติกได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า "ปสุสัตว์ และโคตัวไหนๆ ไม่ได้อ่อนน้อมเพื่อฆ่าตนเลย ถ้วนแต่ต้องการมีชีวิตอยู่ในโลกนี้"² ข้อความนี้เน้นให้เห็นว่าชีวิต ของสัตว์ไตรัจฉานต้องดิ้นรน สัตว์เล็กต้องคอยระวังภัยจากสัตว์ที่ใหญ่กว่าสัตว์อื่น ๆ ก็ต้องคอย ระวังภัยจากมนุษย์และจากสัตว์ไตรัจฉานด้วยกัน ถ้าหากว่ามีผู้ใดมาเลี้ยงดูให้อาหารก็แสดงว่า เขาเล็งเห็นประโยชน์จากชีวิตของสัตว์เหล่านั้น โอกาสที่จะไปปฏิบัติใน ภูมิที่ดีนั้นจึงเป็นไปได้ ยากที่สุด รายละเอียดอื่น ๆ ในเรื่องของสัตว์ไตรัจฉานได้กล่าวไว้อย่างละเอียดแล้วในบทที่ 2

เปรตภูมิ

ลักษณะชีวิตของเปรต

สัตว์ที่ไปปฏิบัติในภูมิ เปรตนั้นถือกันว่ามีความทุกข์น้อยกว่าสัตว์นรก แต่ก็ยังห่างไกลความสุขอยู่มาก กำเนิดของเปรตเป็นโอปปาติกะกำเนิดคือกำเนิดและเติบโต ขึ้นมาทันทีทันใด มีหลายประเภท หลายรูปร่าง พิกการ นำเกลียด น่ากลัว แตกต่างกันไปตาม ประเภทของอุศลกรรมที่ได้กระทำไว้ในอดีตชาติ เขาเหล่านี้ประสบกับความทุกข์ทรมานไม่มี ที่อยู่ที่ เป็นของตนเองโดยเฉพาะ บางพวกอาศัยอยู่ในมนุษย์โลก. ภูมิซลักกันอยู่กับมนุษย์ บาง พวกมีวิมานอยู่ เช่น เวมานิกเปรต³ มียานพาหนะงดงามลอยไปในอากาศมีบริวารมากมาย ต่างก็แต่งกายงดงาม แต่ถึงอย่างไรก็เทียบเทวดาในสวรรค์ไม่ได้เพราะต้อง เสวยสุขและ ทุกข์ปนกัน กลางวันเสวยสุขในวิมานกลางคืนไปรับกรรมเหมือนสัตว์นรก พอสว่างก็กลับ วิมานได้

¹ ชู. ชา. มหา. 28/864/264-265.

² ชู. ชา. มหา. 28/772/227.

³ ชู. เปต. 26-119/174-175.

ประเภทของเปรตและสาเหตุของการไปอุบัติในเปรตภูมิ

เรื่องราวของ เปรตมีปรากฏในลักษณะสังยุตต์ เป็นคำบอกเล่าของพระมหาโมคคัลลานะต่อพระลักษณะเถระ เฉพาะพระพักตร์แห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กล่าวถึง เปรตประเภทต่าง ๆ ที่พระมหาโมคคัลลานะมองเห็นด้วยทิพยจักขุซึ่งบุคคลทั่ว ๆ ไปไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา และในการสาธยายถึงเรื่องเหล่านี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ตรัสว่าพระองค์ก็ทรงเห็นสิ่งเหล่านี้มาก่อนด้วยทิพยจักขุญาณ แต่ท่านไม่ได้พยากรณ์ไว้เพราะเกรงคนทั้งหลายจะไม่เชื่อแต่เมื่อพระโมคคัลลานะมองเห็นด้วยเข็นนี้ก็เป็นการดีแล้ว พระองค์ก็จะได้ทรงแบ่งถึงประวัติ เหตุ และปัจจัยที่มาเป็นเป็นนี้ ลักษณะต่าง ๆ ของเปรตที่มหาโมคคัลลานะได้มองเห็นด้วยทิพยจักขุเข็นเปรตเป็นโคจรกระดูกลอยอยู่ในเวหา¹ เหล่านกกาพากันจิกรุมทั้งโคจรกระดูกนั้น สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะในอดีตชาติเป็นคนฆ่าโค เมื่อดับชาติแล้วไปอุบัติเป็นสัตว์นรกได้รับกรรมจนหมดโทษแล้วจึงมาเกิดเป็นเปรตเพราะเค้บยาปที่ยังเหลืออยู่ ครั้งที่สองได้เห็นเปรตขึ้นเนื้อชึ่งก็เป็นเค้บยาปของผู้มีอาชพฆ่าโคในอดีตชาติเช่นกัน ครั้งที่สามเห็นเปรตก้อมเนื่องูกนกกาจุมทั้งอยู่ในเวหาเหตุผลก็คือเป็นเค้บยาปของคณมีอาชพฆ่านกขายหลังจากที่ได้ไปเกิดเป็นสัตว์นรกแล้วก็มาเป็นเปรตอีกคนกว่าจะสิ้นกรรม ครั้งที่สี่มองเห็นเปรตไม่มีผิวหนังูกนกกาจุมทั้งอยู่ในเวหาเป็นเค้บยาปและทุกขเวทนาของคนที่มีอาชพฆ่าแกะแล้วถลกหนังขาย ครั้งที่ห้าเห็นเปรตมีขนเป็นตาบลอยอยู่ในเวหาขนตาบทั้งหลุดกระเด็นออกไปแล้วกลับมาตกต้องตัว เขาให้ได้รับความเจ็บปวดอีกจึงเป็นเค้บยาปของคนที่เคยมีอาชพฆ่าลูกขาย ครั้งที่หกมองเห็นเปรตมีขนเป็นหอกลอยอยู่ในเวหาแล้วขนหอกทั้งหลุดกระเด็นกลับมาตกต้องตัว เขาให้ได้รับความเจ็บปวดสิ่งนี้คือเค้บยาปกรรมของคนที่มีอาชพฆ่าวัวเนื้อมาขาย ครั้งที่เจ็ดมองเห็นเปรตมีขนเป็นอุกรบุลอยอยู่ในเวหาแล้วขนหลุดกระเด็นมาตกต้องตัว เขาให้ได้รับความเจ็บปวดสิ่งนี้คือเค้บยาปกรรมของคนที่มีอาชพเป็นเพชฌฆาตฆ่าคน

¹ ล. น. 16/637-649/256-260.

นอกจากนี้ในครั้งต่อ ๆ มาก็ได้มองเห็นเปรตมีชนเป็นปฏิภาณในอดีตชาติเป็นกรณีมาเข้า
 ปฏิภาณที่มแท่งมา เปรตมีชนเป็นเชลยในอดีตชาติประพฤติกุศลกรรมทางวาจา เปรตอหฤทธารมี
 ฐานะใหญ่กว่าหม้อลอยอยู่ในเวหาในอดีตชาติมีอาชีพเป็นผู้พิพากษาแล้วตัดสินหรือคดีโกง เปรต
 ในหลุมถูคือเปรตบุรุษจมอยู่ในหลุมถูจนมืดศีรษะในอดีตชาติประพฤติดตนเป็นอยู่กับภรรยาผู้ช้ำ เปรต
 กินอุทประกอบกรรมช้ำในอดีตชาติคือเขาเขี้ยพระภิกษุสังขมิ เปรตหญิงไม่มีผิวหนังเคยประกอบกรรม
 ช้ำในอดีตชาติคือประพฤติดินในกาม ฯลฯ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเห็นว่าเปรตเหล่านั้นในอดีตชาติเขา
 มีโอกาสประเล่รัฐสุดที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ บุคคลบางคนได้มีโอกาสบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ
 ภิกษุณี ลำมเอเร ลำมเอเร ในบวรพุทธศาสนา แต่บางทีเขาเหล่านั้นก็ประพฤติดพระธรรมวินัย
 ผิดวินัย ไม่ว่าพาต่อสิ่งที่ถูกต้อง เมื่อสับขีดแล้วก็ไปอุบัติเป็นสัตว์นรกก่อนแล้วจึงเหลือเศษของบาป
 กรรมนำพามาให้เกิดเป็นเปรตเรียกว่าเปรตเศษบาป บุคคลที่เป็นฆราวาสก็เช่นกันในอดีตชาติเป็น
 มนุษย์สร้างแต่อกุศลกรรมเมื่อสับขีดแล้วก็ไปอุบัติเป็นสัตว์นรก และเหลือเศษของบาปกรรมนำพามา
 เกิดเป็นเปรตประเภทที่เรียกว่าเปรตเศษบาป

ตามชาฎะโถงผู้ตรวว่าด้วยเรื่องฐานะ และฐานะ² ฐานะหมายถึงเป็นไปได้อาศัยอยู่ในภาวะ
 ที่รับบุญกุศลจากการบริจาคทานของผู้อื่นได้ ฐานะหมายถึงเป็นไปไม่ได้ คือไม่อยู่ในภาวะที่จะ
 รับบุญกุศลจากการบริจาคทานได้ ชาฎะโถงผู้ตราหมีได้กล่าวพระพุทธเจ้า เรื่องทานว่า ถ้าทำบุญ
 กุศลไปให้ญาติ เขาจะอยู่ในฐานะอย่างไร สิ่งจะได้รับบุญกุศลจากการนั้น พระพุทธเจ้า
 ทรงตอบว่าถ้าญาติของ เราไปเกิดเป็นสัตว์นรกเขาจะดำรงชีพด้วยอตุลกรรมของตัวเอง และ
 ถ้าหากว่าไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานเขาจะดำรงชีวิตด้วยอาหารของสัตว์เดรัจฉาน ถ้าญาติไปจุติ
 เทวดาเขาก็จะดำรงชีพด้วยอตุลกรรมของเขาเอง สิ่งมีชีวิตทั้ง 3 ประการคือ เทวดา สัตว์เดรัจฉาน
 สัตว์นรกจัดเป็นฐานะ เว้นเสียแต่ถ้าบุคคลใดไปเกิดเป็นเปรตบางชนิดเท่านั้นสิ่งจะอยู่ในฐานะ
 รับทานได้ รับอดิสงส์ของการทำบุญ บริจาคทานของญาติได้ คือปรหัตตูปฮิริกเปรต³ การอุบัติเป็นเปรต
 ชนิดนี้นั้นแต่เดิม เขาเกิดเป็นเปรตที่ตองได้รับบุญเขเวทนาแห่งกรรมช้ำของตนจนกว่าจะสิ้นกรรม และ
 ในระยะเวลาดังกล่าว เว้นจะรับส่วนบุญกุศลจากการอุทิศของผู้ใดไม่ได้ เพราะยังไม่พ้นจิตใจเสียมิลาโคะ

¹ ลี. น. 16/651/261.

² อ. ส. 24/116/243-244.

³ พระสังฆมณฑลไทย ตีพิมพ์, มหาอภิธรรมสังคณฎีกา ปริ เลที่ 5 (กรุงเทพมหานคร
 มูลนิธิสังฆมณฑลไทย, 2526), 1 : 74.

ที่จะรับส่วนบุญของผู้ใดและต้องก้มหน้า รับกรรมชั่วของตนต่อไป จนกระทั่งอุกศลกรรมนั้นเบาบางลงจึงมาอุปบัติ เป็นปรทัตตูปยิริกเปเรตและมีจิตยินดีที่จะอนุโมทนาส่วนกุศลและอยู่ได้ด้วยอุกศลกรรมที่เบาบางนั้น และอุกศลกรรมที่ญาติทำไปให้เมื่อได้รับทานความวิเวกจะหมดไปความทรมาณจะลดลง เขาจะสลายขึ้นและถ้าอุกศลกรรมเหลือน้อยมากพอญาติที่บุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ เขาจะสุกทันก็

พระสูตรดังกล่าวให้ข้อคิดว่า ถ้าไม่มีญาติของเราในอดีตชาติจะไปอุปบัติเป็นเปรตชนิดที่ใดก็ตามมาแล้วรับบุญกุศลที่เราทำไปควรจะมีผู้มารับ ถ้าไม่มีผู้มารับบุญกุศลนั้นจะตกแก่เรา พุทธศาสนายอมรับว่าเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนที่จะบำเพ็ญบุญกุศล เพื่อว่าเป็นการส่งเคราะห์ที่ญาติและอุทิศเจตนาแก่เขาเหล่านั้นว่า "ขอทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลาย ขอญาติทั้งหลายจงเป็นผู้ถึงความสุขเกิดและญาติผู้ละโลกนี้ไปแล้วเหล่านั้น มาประชุมพร้อมกันแล้วในภพนั้น เมื่อมีข้าวและน้ำเป็นอันมาก"¹ ถ้าญาติของเราไปอุปบัติเป็นเปรตที่รับทานได้ เขาก็จะมารับทานนั้น ถ้าเขาไปอุปบัติในฐานะอื่นก็จะมีผู้มารับทานและบุญกุศลนี้ก็จะมาเพิ่มบารมีแก่เรา และแม้ว่าญาติของเราที่ล่วงลับไปแล้วได้รับส่วนบุญแล้ว เราก็ยังได้บุญเท่าเดิม บุญกุศลนั้นถือกันว่ายิ่งทำก็ยิ่งเพิ่มบารมีมากขึ้นแก่ตัวเราเหมือนลูกเตียนต่อ ๆ กันไป

ภูมิของเปรตนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเปรียบไว้ว่าในมหาสังฆาทถุตรว่าเหมือนตัวไม้เกิดในพื้นดินที่ไม่สูงเท่าแต่มีใบอ่อนใบแก่ขึ้นไปเรื่อยๆ เป็นลักษณะที่ไม่มั่งมี ร่มร้ย เพราะแห้งแล้ง ได้มีไปด้วยความทุกข์ทรมาณ² เมื่อบุคคลใดได้ทำบาปประพฤติกุศลกรรมมาชีวิตไปในทางที่ผิดผู้นั้นได้ชื่อว่านำตนไปสู่ต้นไม้อันหาความสุขมิได้เลย ซึ่งหมายถึงภูมิของเปรต พระพุทธองค์ได้ตรัสข้อความไว้เป็นเครื่องเตือนใจให้มนุษย์ประพฤติกุศลกรรมว่า

...สัตว์ที่หลุดจากมนุษย์ไปแล้วจะกลับมาเกิดในพวกเทวดามนุษย์มีน้อย โดยที่แท่นสัตว์ที่หลุดจากมนุษย์ไปแล้วกลับไปเกิดในนรกในกำเนิดสัตว์เดรัจฉานในปิตติวิสัยมีมากกว่า... สัตว์ที่หลุดจากปิตติวิสัยไปแล้วจะกลับไปเกิดในพวกมนุษย์ ในพวกเทวดามีน้อยโดยที่แท่นสัตว์ที่หลุดจากปิตติวิสัยไปแล้ว กลับไปเกิดในนรกในกำเนิดสัตว์เดรัจฉานในปิตติวิสัยมีมากกว่า³

¹ ขุ. ขุ. 25/8/6.

² ม. ม. 12/173/120.

³ ลี. ม. 19/1793, 1800-1801/529-530.

อลูรกายภูมิ

ลักษณะชีวิตของอลูรกาย

ภูมิของอลูรกายเป็นภูมิที่ใกล้ชิดกับภูมิของเปรตสัตว์ได้ว่าเป็นภูมิที่ปราศจากความลำบากแสนทรมาน รำเริงและได้รับความทุกข์คล้ายคลึงกัน เพราะอกุศลกรรมที่ได้กระทำไว้ในอดีตชาติจึงมาฉีชีวิตความเป็นอยู่ที่ไม่มีความลွยแก้ที่ควร อลูรกายนั้นนับเนื่องเข้าในกลุ่มภูติผีปีศาจเป็นตัวการนำอันตรายมาให้แก่มนุษย์ ตัวอย่างเช่น เหล่าอลูราก็ถือว่า เป็นภุมมธนูตกกลของทวยเทพ การเกิดเป็นอลูราหรืออลูรานั้นถือเป็นอบายภูมิซึ่งเป็นหนึ่งในสี่ ของนรก ตริจลน เปรต อลูรกาย ประมุขของอลูรา เรียกอสูรินทรและที่มพบบาทสำคัญปรากฏไม่บ่อยครั้งนักในคัมภีร์ สุตตันตปิฎกก็คือ เวปจิตติและราหุ มีพุทธพจน์กล่าวไว้ว่า "บรรดาสัตว์ทั้งหลายผู้มีอัธมภาพ(ใหญ่) อสูรินทรานูเป็นเลิศ" เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับ ณ กรุงลำพูนได้เกิดสัมภพราคาเพราะ สันนิมเทวบุตรภูกอสูรินทรานูอมโไว้ อสูรินทรานูนั้นมีร่างกายมหึมาด้วยความริษยาในความมั่งคั่งของ สันนิมเทวบุตรและคิดว่าตนเองเป็นใหญ่ในหมู่อสูรต่านอุตตรกุรุทวีป เมื่อสันนิมเทวบุตรประสลับภาวะ เช่นนั้นจึงระสีกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นที่พึ่งของเหล่าสัตว์ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับ อสูรินทรานูด้วยพระศากา ขอให้ปล่อยสันนิมเทวบุตร โดยที่ในกาลานั้นได้กล่าวถึงสันนิมเทวบุตร ว่า เป็นผู้ให้ความอนุเคราะห์แก่มนุษย์โลกก็ให้แสงสว่างในเวลากลางคืน อสูรินทรานูตรองใจและ ปล่อยสันนิมเทวบุตรทันที พร้อมทั้งเร่งรีบไปพบอสูรินท เวปจิตติซึ่งเป็นใหญ่ในหมู่อสูรทางค่าน บุษพิเทหะทริบแล้วเล่าเรื่องให้ฟัง พร้อมทั้งสรุปในตอนท้ายว่าถ้าไม่ปล่อยสันนิมเทวบุตรแล้ว ศีรษะของตนจะแตกเป็นเลือดเสียงซึ่งหมายความว่ามีชีวิตอยู่โดยปราศจากความลွยเห็นเอง

ในสุริยสูตรที่ 10 ก็กล่าวไว้ในลักษณะคล้ายคลึงกันว่าเกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติดี้อ ลูรูปราคาเนื่องจาก ลูริยเทวบุตรภูกอสูรินทรานูเข้าสับไว้³ ลูริยเทวบุตรจึงน้อมเจตนะสีกถึง

1 อัง. จตุกก. 21/15/18.
 2 ล. ล. 15/241-245/71.
 3 ล. ล. 15/246-250/72-73.

พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพี่ของสัตว์ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าถึงดลใจพระศากยวงศ์อสูรให้ทราบว่าอย่าให้ปล่อยอสูรยท้าวบุตรผู้ให้ความอนุเคราะห์แก่ชาวโลกคือ การให้แสงสว่างให้ความอบอุ่นและให้ประโยชน์นานาประการ อสูรยท้าวบุตรเห็นดังนั้นก็ปล่อยอสูรยท้าวบุตรหนีด้วยความตกใจแล้วเร่งรีบไปเล่าเรื่องนี้ให้แก่อสูรยท้าวบุตรผู้พี่ อสูรยท้าวบุตรให้เหตุผลว่าถ้าไม่ปล่อยอสูรยท้าวบุตรแล้วศีรษะของตนก็จะแตกเป็นเจ็ดเสี่ยงซึ่งหมายความว่าชีวิตอยู่โดยปราศจากความสุขทั้งปวงจากพระสูตรทั้งสองที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ให้ข้อคิดว่าอสูรก็อยู่ในทุกคติภูมิและถือกันว่าเป็นสเนตรรายต่อเหล่าทวยเทพและมนุษย์ การกล่าวอ้างก็เป็นไปในตำราธรรมในบางแห่งเปรียบเทียบว่าเป็นมารตั้งเข็มนิน อสูรผู้ตร ก่กล่าวเปรียบเทียบไว้ว่า "บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนหุกส์ลมีบาปกรรม แม้บริษัทของเขาเป็นคนหุกส์ลมีบาปกรรม บุคคลเป็นเช่นกับอสูร มีคนเช่นกับอสูรเป็นบริวารอย่างนี้แล"¹ และจากลัทธิกบฏอสูรก็กล่าวไว้ว่า "เมื่อตถาคตตรัสสอนมาสัมพุทธเจ้าแล้วจึงอุปถัมภ์ในโลกทิพยกายย่อมบริบูรณ์ อสูรกายย่อมเสื่อมไป"²

ยังมีการเปรียบเทียบอื่น ๆ อีก เช่น เรื่องราวของอสูรกับเทวดาไม่ประองคองกัน เมื่อต้นฤดูตบ่าฎลีหรือดอกแผลยในอสูรบริพานก็จะเป็นสัญญาณบอกให้ทราบว่ถึง เวลาที่พวกอสูรจะยกพลไปรบกับเทวดา ผลการรบนั้นผลัดกันแพ้และชนะอยู่เล็มมอ พระพุทธเจ้าเคยตรัสถึงเรื่องเหล่านี้กับพุทธสาวกว่า

...พวกอสูรที่แพ้ได้พากันหนีไปยังอสูรบุรี ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ตนได้ที่ฝั่งแล้ว พวกเทวดาทว่าอะไรเราไม่ได้ แม้พวกเทวดาก็มีความคิดอย่างนี้ว่าบัดนี้พวกเทวดาได้ที่ฝั่งแล้ว พวกอสูรทว่าอะไรมิได้³

พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายเพิ่มเติมว่าการที่พวกอสูรและเทวดาได้คิดว่าตนได้ที่ฝั่งแล้วฝ่ายตรงข้ามทว่าอะไรพวกตนมิได้ ก็เหมือนกับพระภิกษุที่ได้เพียรอบรมจิตเจริญภาวนาบำเพ็ญสมาธิและกิเลสสิ้นแล้วด้วยปัญญาคือเอาชนะมารคือกิเลสได้ในที่สุด

1 อ.จ. จตุกก. 21/51/108.
 2 พ. น. 10/252/241.
 3 อ.จ. นวก. 23/243/350.

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเล่า ถึงสาเหตุหรือปฏิปทาของการที่มาอุปถัมภ์เป็นยักษ์ว่า
 ที่เป็นเช่นนี้เพราะการปฏิบัติคืออยู่ในขั้นต่ำเช่นดื่มน้ำเมา เป็นต้น¹ ตามกรบอกเล่าของคัมภีร์โบราณ
 นั้น เรื่องยักษ์เป็น เรื่องที่น่ากลัวถือว่าเป็นอันตรายต่อมนุษย์และ เทพอื่นกับจะเชื่อว่า โลกนี้ เป็นที่สิงสู่
 เต็มไปด้วยยักษ์ ดัง เช่นในล้านนุสูตรที่ 5 กล่าวไว้ว่า "สมัยนั้นแลบุตรของอุบาลีภิกษุคนหนึ่งชื่อล้านนุก
 ยักษ์เข้าสิง"² หรือในลุสสิโลมสูตรที่ 3 ได้กล่าวถึงลุสสิโลมยักษ์เข้าไปเหยียดกายพระพุทธรูปเจ้าแล้ว
 ทถามในลักษณะของศพว่า

ท่านกลัวเราไหม	สมณะฯ
อาวุธ	เราไม่กลัวท่าน แต่สิ่งกลัวของท่านเลวทราม
สมณะ	ถ้าท่านไม่กลัวแก่เรา เราจักทำจิตของท่านให้พลุ่งพล่าน หรือจักฉีกหัวใจท่าน หรือจักสับที่เท้าแล้วเหวี่ยงไป ฝั่งโน้น แห่งแม่น้ำคงคา ³

ในข้อที่คล้ายคลึงกล่าวว่าพวกยักษ์เลี้ยงชีพด้วยเนื้อมนุษย์ และเนื้อสัตว์⁴ ฉะนั้นอาศัยคือ
 ป่า ต้นไม้ และน้ำน้า พวกยักษ์นี้ไม่มีเครื่องหมายทางรูปร่างปรากฏชัดจะรู้ได้ด้วยการสังเกต
 เช่นถ้าเป็นยักษ์ตาจะไม่กระพริบและแดงถ้าไม่มีเงาตัว ไร้ความกลัว มีจิตใจโหดร้าย รูปร่าง
 สูงใหญ่ ศีรษะใหญ่ ตาใหญ่ เขี้ยวยาวตั้งหัวปลีกลม มีปากตั้งเหยี่ยวร้าย⁵

ยักษ์เพศหญิงเรียกยักษ์ฉวี อาศัยความงาม การเล่นดนตรี มนต์ ความนุ่มนวล โดยการ
 จ้างแลงกายหลอกชายหนุ่มมาให้ตกเป็นเหยื่อของตน ในมหาลงชาตกล่าว่าผียักษ์ชื่อรเทพสิงร่างของ
 กามินท์ฮิวมาตย์ของพระเจ้าวิเทหะ แห่งนครมิถิลาในวันอุโบสถ แล้วก็สังเวยให้หอนคล้ายสุนัข⁶

¹ พุ. ย่า. ต.ล.ต. 27/2293/443.

² ล. ล. 15/814/289.

³ ล. ล. 15/808/287.

⁴ พุ. ย่า. ต.ล.ต. 27/7298/446.

⁵ พุ. ย่า. เอก. 27/55/17.

⁶ พุ. ย่า. มหา. 28/642/198.

จากบทความเรื่องคำสอนและปรัชญาในคัมภีร์ชาดก ได้สันนิษฐานถึงเรื่องชัฏที่ปรากฏในชาดกต่าง ๆ ว่าคล้าย ๆ จะเป็นการสร้างจินตนาการจากย่นพื้นเมืองดั้งเดิมของอินเดียเอง¹

ผู้คิด

ได้แก่ภูมิที่มีความสูงมากกว่าความทุกข์ มี 27 ชั้น เรียงจากชั้นต่ำสุดขึ้นไปคือ มนุษย์โลก เทวโลก และพรหมโลก

มนุษย์โลก

ลักษณะชีวิตและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

เป็นโลกที่อาศัยของมนุษย์ซึ่งถือกันว่าเป็นผู้มีจิตใจสูง มีความกล้าหาญที่จะเสียดกปฏิบัติคุณธรรม เช่น การบำเพ็ญทานรักษาศีล อบรมจิต เจริญภาวนา บำเพ็ญสมาธิ จนกระทั่งสำเร็จมรรคผลเป็นอรหันต์ในพุทธศาสนา การดำเนินชีวิตของแต่ละคนอาจจะแตกต่างกันออกไป และเนื่องจากการประกอบกรรมในมนุษย์ภูมิมีส่วนเป็นแรงผลักดันให้บุคคลเหล่านั้นเมื่อดับจิตแล้ว ไปอุบัติในชั้นของภูมิต่าง ๆ ผู้มีกิเลสเบาบางก็จะไปอุบัติในภูมิระดับสูงจนกว่าจะนิพพาน ผู้มีกิเลสก็จะมีอบายภูมิเป็นที่อาศัย มนุษย์ภูมิจะเป็นจุดศูนย์กลางไปสู่ผู้คิดและบุคคลที่ฝังจิตเป็นสถานที่สำคัญของโลกและจักรวาลที่จะเปลี่ยนแปลงฐานะเมื่อบุคคลดับจิตไปแล้ว

ในบทที่ถ่องได้กล่าวถึงเรื่องนี้เป็นบางส่วนแล้ว เพราะฉะนั้นเรื่องที่จะกล่าวต่อไปจึงเป็นการเพิ่มเติมและขยายความตามอุทฺตมปฏิตรได้กล่าวถึงโลกแบ่งออกเป็น 4 ทวีปคือ "ชมพูทวีป อมรโคยานทวีป อุตตรกุตทวีป และ บุพพวิเทหทวีป"² ในอภิกษยปฏิตรได้อธิบายลักษณะในทางภูมิศาสตร์ของอุตตรกุตทวีปว่าเป็น รมณีสถานมีภูเขาหลวงชื่อสิเนรุสูงลงงาม³ มนุษย์ที่มาเกิด ณ.ที่แห่งนี้จะไม่ยึดถือสิ่งใดว่าเป็นของตนปราศจากความห่วงแทน และเขาเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องลงแรงไ้ม เรื่องเกษตรกรรมคือไม่ต้องหว่านพืช ไม่ต้องนำไถออกไถ และชาว

¹ วชิตร เกิดวิสิษฐ์, "ชัฏ; คำสอนและปรัชญาในคัมภีร์ชาดก," วารสารอักษรศาสตร์ 6 (มกราคม 2516) : 36-37.

² อจ. ตก. 20/520/257.

³ กิ. ป่า. 11/212/178.

อูดตรูทราทซ์ป็นบรโภคย้าวสำสั่น เป็นผลผลิตที่ไม่จำเป็นต้องผ่านการโคจรลาด คือทุกสิ่งทุกอย่าง
 สำเร็จได้ตั้งใจหมาย อูดตรูทราทซ์ปอยู่ทางทิศเหนือ ทางทิศใต้คือขมพูทราทซ์ ซึ่งมหาสมุทรทั้ง 4
 เป็นขอบเขต¹ จากนิเวศดาราศาสตร์ชาวกรีกมีคำอธิบายว่า เขาพระสุเมรุเป็นส่วนศูนย์กลางของโลกและจักรวาล²
 เป็นแกนแห่งการหมุนเวียน คือดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวต่าง ๆ โคจรรอบเขาพระสุเมรุ
 เขาพระสุเมรุนั้นมีสิ่งเรฐานกลม³ มีทะเลล้อมรอบเรียกว่าสี่ทันตรสมุทร⁴ และในระหว่างมหาสมุทร
 สี่ทันตรมีภูเขาหลายเทือกเขา เช่นภูเขาชื่อสุทัศน์ะ กรวิก อธิณธร บุกันธร เนมิทร วินถกะ
 และอัลสิกรรณสูงกว่ากันขึ้นไปเป็นลำดับ มาตลีเทพลารตีกราบทูลแก่พระเจ้าเนมิราชในขณะที่
 ทรงพิพพานขงภีฬกานในเนมิราชชาตกว่าภูเขาเหล่านี้เป็นที่สถิตยของท้าวจาตุมหาราชและมี
 แผ่นดินเป็นทราทซ์ 4 ทราทซ์ ดังที่ได้กล่าวชื่อมาแล้วข้างต้น พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายไว้ในฐานสูตร
 ว่ามนุษย์ย้าวขมพูทราทซ์ประเสริฐกว่ามนุษย์ย้าวอูดตรูทราทซ์และเทวดาชั้นดาวดึงส์ด้วยฐานะ 3
 ประการ กล่าวคือความเป็นผู้กล้าหาญ ความเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ และความเป็นผู้ประพฤติ
 พหุภรรยีย่นยอดเยี่ยม⁵ อธิบายละเอียดได้ว่ามนุษย์ต้องตั้งมั่นต่อภูเพื่อการอยู่รอดมีความ
 กล้าหาญในการที่จะเผชิญปัญหาต่าง ๆ ประคับประคองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมด้วยสติสัมปชัญญะ และถ้าหาก
 ว่ามนุษย์ต้องการจะประพฤติคุณธรรมแล้ว เขาก็มีความกล้าที่จะทำความดีและกระทำได้อย่าง
 ยอดเยี่ยมไม่ว่าจะเป็นการก้าวนุญกุศล บำเพ็ญทานบารมี หรือการอบรมจิต เจริญภาวนา บำเพ็ญ
 สัมมาธิ เพื่อการบรรลุนิพพาน มนุษย์ก็ย่อมจะทำได้เสมอ

¹ ยู. อป. 33/22/35.

² ชู. ขา. ตก. 27/373/98.

³ อง. สุตตก. 23/63/84.

⁴ ชู. ขา. มหา. 28/590-591/186.

⁵ อง. นวก. 23/225/319.

ข่มขู่ทริบมีถ้าจะอธิบายกันในรูปแบบของวิชาภูมิศาสตร์แล้ว น่าจะได้แก่นดินเดียวในสมัย
พุทธกาล และรวมบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงด้วย เช่น ปากีสถาน บังคลาเทศ เนปาล ภูฏาน
ทิเบต อาฟกานิสถาน ในสมัยโบราณข่มขู่ทริบแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ บังสันตประเทศ และ
รัชธิมประเทศ บังสันตประเทศเป็นประเทศที่มีพื้นที่อยู่รอบนอกส่วนรัชธิมประเทศนั้น เป็นพื้นที่
ตอนกลาง อยู่ด้านโนเป็นศูนย์กลางของความเจริญทุก ๆ ด้านในสมัยนั้น รวมทั้งเป็นศูนย์กลาง
ของภาวะเผยแผ่พุทธศาสนาด้วย ตามสังกรวาลวิทยาโบราณของอินเดียกล่าวว่าอินเดียมีพื้นที่
ล้อมรอบเกือบทั้งหมดทำให้คนโบราณคิดว่า เป็นเกาะ และมีต้นไม้ประจําถิ่นขึ้นอยู่เป็นจำนวน
มากคือต้นหว่า เวลาที่ลูกหว่าลูกหล่นจากต้นก็จะ เป็นอาหารของชาวพื้นเมืองและของสัตว์ด้วย
ถ้าผลหว่าแก้งัดหล่นจากต้นลงมาผลของมันจะแตกแยกมองเห็นเนื้อข้างในเป็นสีเหมือนทองเหลือง
ซึ่งเรียกกันว่าทองข่มขู่ทริบ ข่มขู่ทริบได้ชื่อเช่นนั้นเพราะเหตุผลนี้และในรুকยสูตรที่ 1 ได้ยกย่องว่า
ต้นหว่านั้นเป็นต้นไม้ที่เลิศในข่มขู่ทริบ¹ และทริบที่อยู่ทางทิศตะวันตกก็คือมะโยยานทริบส่วน
พุทธวิเททททริบนั้นอยู่ทางทิศตะวันออก

ในป่าดงเรื่อต่าง ๆ กล่าวถึงป่าหิมพานต์ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของข่มขู่ทริบ นักปราชญ์
ในพุทธศาสนาต่างก็ให้ข้อคิดว่าน้ำจะได้แก่ป่า เทือกเขาหิมพานต์ที่มีหิมะปกคลุมบนยอดเขาอย่างลุ่ม
ลุ่มตลอดปี และคำว่าป่าหิมพานต์ก็แปลว่าป่าหิมะ การพรรณาสลักของป่าหิมพานต์นั้นจะ
กล่าวถึงไม้ลักษณะของป่าใหญ่ ปกคลุมร่มรื่นด้วยรุกขชาติและคิมข่าติ คือมีทั้งต้นไม้ต้นขนาดใหญ่
และทุ่งหญ้าที่งดงามตระการตาอย่างนัก ประดับด้วยยอดเขาต่าง ๆ หลายยอดความสูงมากและน้ำจะ
ซับซ่านกันไป ป่าหิมพานต์ประกอบไปด้วย เขาหิมพานต์หรือหิมวันตบรรพต² ที่เชิงเขาหิมพานต์มี
ต้นหว่าใหญ่ขึ้นอยู่ริมฝั่งแม่น้ำฮีสถานท³ อยู่ทางทิศอุดรเป็นแม่ไม้สัก ข้ามได้ยากและอยู่ใกล้
เคียงกับกัญจนบรรพตซึ่งมีที่ตั้งไฟไม้ฮ้อ โขดย่องอยู่ตลอดเวลาสักจากป่าไม้หว่าเข้าไปเป็นป่ามะขารบ้อม

¹ ส. ม. 19/1070/295.

² ข. ขา. มหา. 28/932/283.

³ ข. ขา. มหา. 28/530/170.

ป่าลุ่มอ เป็นที่อยู่อาศัยของพวกฤๅษีพวกนักสิทธิ์ ในเนมิราชย์ฆ่าตกได้กล่าวถึงฤๅษี 7 ตน คือ ยามกษุฤๅษี มโนชวฤๅษี ลุ่มกฤๅษี มาฆฤๅษี ภรตฤๅษี และกาลปฐักษิตฤๅษี¹ ทั้ง 7 ตน ที่อาศัยอยู่ในป่าทิมพานต์และยังมีฤๅษีเก่าแก่อีกประมาณหมื่นตนอาศัยอยู่ที่ภูเขาในบริเวณภูมิภาคนี้

ในป่าทิมพานต์มีสระน้ำขนาดใหญ่และมีภูเขาล้อมรอบ ภูเขาที่สำคัญมี ภูเขาวิฆณะ ภูเขาเวลาคีรี ภูเขาสุวิคคะ ภูเขาจิตรฤๅษี กากีคีรีบรรพต ภูเขาณิลกะ ภูเขากากเวฐและ ภูเขาศันธมาท² สำหรับภูเขาศันธมาทนี้มีคำอธิบายว่า "ท้าวเธอเสด็จถึงศันธมาทจักรีศรี มี พระธพอกไม้บานสะพรั่ง"³ เขาศันธมาทนี้แปลว่า เขาหอมหวานเพราะเป็นภูเขาที่ประกอบด้วย ดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม เช่น กะลาพิก แก่นจันทร์ ไม้สน และนอกจากนี้ก็มีลุมไพโร พันธ์ไม้ บางชนิดใช้ทำยาได้ ส่วนแม่น้ำสายใหญ่ที่ปรากฏชื่อนาน ๆ ครั้งในคัมภีร์ลุต. ส่วนตปิฎกก็คือ มาลาคีรินที ปัทมทณที ติฎฎนที⁴ แม่น้ำทั้ง 3 สายนี้มีน้ำใสเย็นสนิทและมีแม่น้ำอื่น ๆ อีก เช่นแม่น้ำสันทาคา⁵ แม่น้ำโกถีกังมาจีนรมย์ แม่น้ำวินตานที และป่าทิมพานต์นี้เป็นต้นน้ำของ แม่น้ำ 5 สายคือ คงคา ยมุนา อจิรวดี ลระภูและเมที⁶ ซึ่งไหลผ่านบริเวณที่มนุษย์อาศัยอยู่อย่างหนาแน่นลงสู่ทะเล แม่น้ำทั้ง 5 สายนี้ รวมเรียกว่าปัญจมหานที ผู้ชกเคยกล่าวสรรเสริญพระเวส- สันตรว่า "น้ำในปัญจมหานทีไม่เคยอดแห้งสนิท น้ำพระทัยของพระเวสสันตรก็เปี่ยมไปทั่วบศัรทรา- สันนั้น"⁷ และแม่น้ำยมุนาซึ่งเป็นหนึ่งในห้าของปัญจมหานทีก็มีข้อความที่กล่าวถึงว่า "สายได้แม่น้ำ ยมุนาเป็นเมืองของท้าวธรรณผู้เป็นใหญ่ในหมู่หงส์ เมืองนี้อาถาเขตจดทิมวันตบรรพต"⁸

¹ ชู. ช่า. มหา. 28/529/170.

² ชู. ช่า. มหา. 28/768-769/224.

³ ชู. ช่า. สลต. 27/2513/409.

⁴ ชู. ช่า. สลต. 27/2514/410.

⁵ ชู. อป. 33/33/43.

⁶ ลี. ม. 19/212/56.

⁷ ชู. ช่า. มหา. 28/1162/363.

⁸ ชู. ช่า. มหา. 28/759/222.

ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ

การอธิบายถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ ทั้งบนท้องฟ้าและพื้นดินก็มีปรากฏเป็นบางตอนในคัมภีร์ผู้ตต้นตปิฎก ดังเช่นในมหาลุตโสมชาตกกล่าวถึงปรากฏการณ์บนท้องฟ้าว่า "กาที่ปีกหรือขางแรมที่มา เยือนหลังจากข้างขึ้นแล้ว"¹ อธิบายได้ว่าข้างขึ้นมาถึงก่อนข้างแรม ในพระเวทสันดรชาตกกล่าวว่ภายหลังจากที่พระนางมัทรีแสดงจิตอนุโมทนา กับปุตตทานที่พระเวทสันดรพระราชาทรงส่งปิโยรสแก่ชุกเกราชเรียบร้อยแล้วก็มีปรากฏการณ์ธรรมชาติบนพื้นดินปรากฏขึ้นว่า "ประทีปกับสื่อเสียงลั่นปืนสื่อไปถึงไตรภพ ลายฟ้าแลบอยู่แปลปลาบโดยรอบ เสียงสะท้านก็ปรากฏดังหนึ่งว่า เสียงภูเขาล่มทลาย"² และในขณะที่พระเจ้ากรุงลัญชัยยกกำลังพลแห่แห่ไปรับพระเวทสันดรที่อาศรมบริเวณ เขาเวทกตกรับมาครองบ้านเมือง ในขณะที่พระนางมัทรีได้พบกับกัลยาณมิตรนั้น ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ผิดปกติก็บังเกิดขึ้นเล็มนหนึ่งจะแปรร่องแฉ่งของความยินดีคือ "ได้เกิดเสียงลั่นกึกก้อง ภูเขาทั้งหลายลั่นสะท้านแผ่นดินไหวสะเทือน ฝนตกลงมาเป็นที่อราร"³

เป็นที่น่าสังเกตว่า ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่จะบังเกิดขึ้นเป็นบางครั้งในชาตกต่าง ๆ ตามที่ได้ยกตัวอย่างมาแล้วนั้นเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่แสดงถึง บุญญาบารมี อภินิหาร ความยิ่งใหญ่ต่าง ๆ ซึ่งจัดว่าเป็นเหตุการณ์ที่บังบอกถึงความยินดีปรีดา เหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นเป็นเหตุการณ์ที่พึงปรารถนา และในทำนองเดียวกันถ้าจะมีเหตุการณ์ที่ไม่พึงปรารถนา เหตุการณ์ที่ไม่น่ายินดีบังเกิดขึ้น ปรากฏการณ์ธรรมชาติบางอย่างก็จะปรากฏเป็นสัญญาณอย่างหนึ่งให้มนุษย์ได้ล่วงรู้ถึงเหตุการณ์ที่เค่งจะบังเกิดขึ้นนั้น ตัวอย่างเช่นในภัทรกัปที่พระพุทธเจ้ามีนามว่ากัลลปค่าสันธรรมได้ เจริญรุ่งโรจน์ และเมื่อถึงวาระที่ค่าสันธรรมจะสิ้นสูญอันตรธาน เพราะพระองค์เลิศเลิศประริทพงานพร้อมสาวก ก็บังเกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เป็นสัญญาณว่าทวยเทพและเหล่ามนุษย์พากันลึลใจ เหตุการณ์เหล่านี้คือ

¹ ขุ. ชา. อสตี, 28/392/125.

² ขุ. ชา. มหา. 28/1200/381.

³ ขุ. ชา. มหา. 28/1256/397.

...พื้นปฐพีทั้งหมดไหลล้นเล็ดร่อนล้าครสู่ภุมภูตได้ แม้น้ำร้องอย่างน่าสงสาร
อมมุษย์ตกลองท้วทึงสี่คี่ อลันนิบาตน้ำกล้วตกลงไปรอบ ๆ อุกกาบาตตกลงมาจาก
ท้องฟ้า ดาวหางปรากฏ เกลียวแห่งเปลวไฟมีความพวยพุ่ง หม่อมฤคครวญครางน่าสงสาร"¹

จากข้อความข้างบนนี้เป็นที่น่าสังเกตุว่า ภาษากรีกมักแสดงถึงความเชื่อในจักรวาลวิทยา
ป็นอยู่ด้วย คำว่าเกลียวแห่งเปลวไฟนั้นน่าจะหมายถึงสีรุ้งได้ บางครั้งก็มีสำนวนกล่าวถึงดวงดาว
ต่าง ๆ และกล่าวไว้ในลักษณะเปรียบเทียบ ดังเช่นในคู่มือโบราณชาวอียิปต์ว่า "ดาวประกาย
พุกยังงดงามที่สุด และประเสริฐกว่าดวงดาวทั้งหลาย"² ดาวประกายพุกนั้นเป็นชื่อย่อหนึ่งของ
ดาวศุกร์ที่ปรากฏในตอนใกล้รุ่งถ้าปรากฏในตอนหัวค่ำ เรียกดาวประจำเมือง เมื่อมองดูด้วยตาเปล่า
แล้วจะสามารถมองเห็นได้ชัดเจนมาก สว่างและมีประกายงดงามเพราะเป็นดาวเคราะห์ที่มีวงโคจร
ใกล้โลกนั่นเอง

จากเรื่องพระเวสสันดรชาดกปรากฏว่ามีสำนวนที่เปรียบเทียบถึงความโศกเศร้าของ
พระเจ้ากรุงส่วย เมื่อได้ฟังคำกรวดของกัณหาชასีเกี่ยวกับ เหตุการณ์ที่พระเวสสันดรได้เสด็จ
ไปอยู่ป่า โดยเปรียบเทียบว่า "ทรงมีพระหฤทัยเป็นทุกข์และเร่าร้อน มีดวงพระเนตรแดงตั้งหนึ่ง
ดาวโรดิษ* และมีอวลลูลหลังไหล"³ คำอธิบายในเชิงจักรวาลวิทยาของมนุษยโลกในสมัย
ลุ่มต้นตปฏิกนั้นแสดงถึงความมีปัญญาของพระพุทธรองค์ ความรู้บางอย่างได้จากประสบการณ์ความรู้
บางอย่างทรงล่วงรู้ด้วยพิศมัญญาแลคือการรู้ด้วยจิตอันเกิดจากสมาธิ และได้ทรงนำสิ่งเหล่านี้มา
เผยแพร่ให้ประชาชนได้ล่วงรู้เพื่อว่าทุกคนจะได้ไม่ดำเนินชีวิตด้วยความประมาท

¹ ย. อป. 33/124/142.

² ย. ชก. อสดี. 28/274/84.

³ ย. ชก. มหวิ. 28/1224/388.

* ดาวโรดิษ นั้นเป็นชื่อดาวฤกษ์ตรงที่ 4 ณ 7 ดวง อยู่ในกลุ่มดาวหงส์ 9 หมู่ และ
จัดว่าเป็นดาวนักช้ตฤกษ์ด้วย บางครั้ง เรียกดาวพราหมณ์หรือดาวคางหมูก็ได้ เวลามองดูด้วย
ตาเปล่าจะมองเห็นเหมือนกับว่ามีสีค่อนข้างแดง (ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับปี 2525,
หน้า 694.)

เทวดาโลก

ลักษณะชีวิต

เทวดาโลกได้แก่สวรรค์ชั้นกามาจร 6 คือจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานเรติ และปรนิมมิตถลวัตติ ถือกันว่าเทวดาที่มาจุติในสวรรค์ชั้นดังกล่าวยังมีความยินดีพอใจ ดิดใจในกามคุณ 5 คือรูป รส กลิ่น เสียง และโผฏฐัพพะ คำสอนพุทธเป็นคำสอนที่ไม่ได้บังคับเทพเจ้าองค์ใดเป็นจุดศูนย์กลางเป็นผู้สร้างก็จริง แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธเทวดาเสียทีเดียว ในคัมภีร์ลุตตันตปิฎกยังมีสำนวนที่กล่าวถึงเทวดา พระอินทร์ แต่เป็นการกล่าวถึงในลักษณะของส่วนประกอบในการสอนประชาชนเท่านั้น และยอมรับว่าเทวดาเป็นตัวตนชนิดหนึ่งเป็นลัทธิอัสยคติในโลกและจักรวาล กำเนิดของเทวดาคือโอปปาติกะกำเนิดเป็นการปฏิสนธิด้วย สักขะทางกายภาพครบถ้วนและเติบโตใหญ่ขึ้นมาทันที มีลักษณะที่ประหลาดงดงาม มีรัศมีประดับด้วยถนิมอาภรณ์รุ่งเรือง มีกายละเอียดมีจิตและมีเพศ¹ มีวิมานเป็นที่อยู่อาศัยตั้งข้อความที่กล่าวไว้ในกามลุตตที่ 4 ว่า "ทามสิเทวบุตรมีวรรณงามยิ่งนัก ยังพระวิหารเขตรั้ว ทั้งสิ้นให้สว่าง"²

ความเด่นของเทวดาเหมือนมนุษย์ก็คือมีรัศมี มีสมบัติ มีวิมานเป็นที่อยู่อาศัยและเกิดขึ้นเองจากกุศลกรรมในวิถีทางต่าง ๆ กันในอดีตชาติ สามารถเนรมิตจำแลงกายได้ ออหากได้ สิ่งใดที่เนรมิต เหมือนเช่นในมหาเวทสันดรชาดก ได้กล่าวถึงท้าวสักกเทวราชว่า "ทรงแปลงเพศเป็นอย่างพรหมมิให้ปรากฏแก่สองกษัตริย์นั้น" ลักษณะชีวิตความเป็นอยู่มีความสุขสบายด้วยประการต่าง ๆ ไม่จำเป็นต้องต่อสู้ดิ้นรน ไม่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และถ้าหากว่าบุคคลใดต้องการจุติเป็นเทวดาแล้วในปัจจุบันชาติต้องทำความดีประการต่าง ๆ เช่น ทักษาน ท้าบุญกุศล อบรมจิต เจริญภาวนา และบำเพ็ญอุบาสก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เทวดาในพุทธ-คำสอนมิได้เป็นอมตะและมีได้ทรงสภาพนิรันดร ยังตกอยู่ภายในกฎแห่งกรรมทุกองค์เมื่อใด

¹ แฉ่ง สันทรังษาม, พุทธคำสอนวิทยา (กรุงเทพมหานคร : สัมภักดีพิมพ์มรรณาการ, 2521), หน้า 124-127.

² ส. ส. 15/229/66.

ที่หมดผลแห่งกุศลกรรมก็จะยุติทันที เป็นที่น่าสังเกตรว่าความคิดเกี่ยวกับเทวดาจะปรากฏใน คัมภีร์ลู่ตเตในตปิฎกเป็นครั้งคราว และจะกล่าวถึงในลักษณะที่ว่าเหล่าเทวดาจะมาขอบิณฑกมัยการพระพุทธเจ้า แวดล้อมด้วยเหล่ามนุษย์เพื่อลดับพระธรรมเทศนาบางครั้งจะเข้าเฝ้า ถูกลามปัญหาต่าง ๆ ต่อพระพุทธเจ้า จากจุดนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าเด่นกว่าเทวดา และพระพุทธเจ้าก็ดี พระอรหันต์ก็ดีในพุทธคำสอนยกย่องว่าเป็นบริสุทธิเทพ คือเป็นเทวดาโดย บริสุทธิต่อกว่าเทวดาทิ้งหลาย

ลักษณะทางกายของเทวดาในคำสอนพุทธจะมีสภาพเหมือนมนุษย์ มีส่วนประกอบทาง กาย ความรู้สึก การรับรู้ ส่วนประกอบทางใจและสติสัมปชัญญะ ได้รับการยกย่องในพุทธคำสอน ว่ามีสภาพเหมือนมนุษย์เพียงแต่ว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติในบางประการและอำนาจดังกล่าว อาจช่วยเหลือนมนุษย์ได้ มีความหมายตอนทีแสดงถึงความช่วยเหลือของพระอินทร์ต่อพระพุทธเจ้า และพระสาวก บางครั้งก็เป็นการช่วยเหลือผู้มีคุณธรรมอื่น ๆ ให้ได้ประกอบกุศลกรรม และ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งของพระอินทร์นั้นกล่าวกันไว้ว่า เมื่อหมดกุศลกรรม แม้แต่พระอินทร์ก็ต้องจุติแล้วก็มีพระอินทร์องค์ใหม่มาแทน เป็นตำแหน่งแห่งการกระทำที่ดี ถ้าบุคคลใดประกอบกุศลกรรมอยู่ในภพนั้นก็ย่อมมีโอกาสเป็นพระอินทร์ได้ ดังเช่นในเมตตาสู้ตร กล่าวถึงลู่เนยตะรุประภองบุชชุกุศลเลมอได้จุติเป็นพระอินทร์ถึง 36 ครั้ง¹ มีส่วนนบยกย่อง พระอินทร์เป็นใหญ่ในเหล่าเทวดากามาวจร² เป็นผู้คุ้มครองโลกและจักรวาล ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ก็เป็นเทพบุตรในบังคับบัญชาของพระอินทร์ เทพขัณขิมยะ³ ผู้ประทานฝนและ พระเวสสุกรรม⁴ ซึ่งเป็นเทวดาฝ่ายช่างทำหน้าทีเนรมิตปราสาททอคำมก็ตั้งงใจคำบัญชา ของพระอินทร์ และหน้าที่สุดท้ายคือพระอินทร์ทำหน้าที่เป็นภักษ หนักองทัพเทวดารบกับอสูร อีกด้วย⁵

ตามลักษณะชีวิตที่กล่าวมามีข้อพิงสังเกตรว่าเทวดาทุกองค์ย่อมเป็นเช่นเดียวกับสัตว์โลก ทั้งปวง ไม่อาจก้าวล่วงพ้นการเกิดและการตายได้คือตกอยู่ภายในกฎแห่งกรรมนั่นเอง

¹ อัง. สุตตค. 23/63/86.

² อัง. สุตตค. 28/149/150.

³ อัง. เอก. 27/75/23.

⁴ ที. ม. 10/177/169.

⁵ ส. ส. 15/848/300.

ลัทธิขงจื๊อ

ลัทธิขงจื๊อเป็นที่ยอมรับของชาวสยามมาตั้งแต่ครั้ง 4 พระองค์ เป็นผู้ทำหน้าที่อภิบาลโลก ทั้ง 4 องค์ ในเนมิราชชาดกได้กล่าวถึงที่ตั้งของลัทธิขงจื๊อในตอนที่มาตีเทพลาร์ธิดาได้ทูลเชิญ พระเจ้าเนมิราชขึ้นพิชิตยามล่องลอยไปยังมณฑลและลัทธิขงจื๊อต่าง ๆ เมื่อพิชิตยามนั้นผ่านภูเขาลู่กันนะ ภูเขากรรวิก ภูเขายอสินธร ภูเขายอสินธร ภูเขาเนมิภทร ภูเขาวิมลตะ และภูเขายอสินธร ลู่กันนั้นขึ้นไปเป็นลำดับ และในระหว่างภูเขากันทั้ง 7 ลูกนี้มีมหาสมุทรชื่อลู่กันนะ ภูเขายอสินธร เทพลาร์ธิดาทราบทูลพระเจ้าเนมิราชว่าเป็นภพสถิตของท้าวศุภมหาราช¹ จากคำบอกเล่าดังกล่าว ภูมิของลัทธิขงจื๊อที่สยามก็ไม่น่าจะเป็น ภูมิที่ซ่อนอยู่ก้นบึ้งของโลกและไกลชิดกับมนุษย์มากที่สุด ก็ย่อมจะมีโอกาสได้ล่วงรู้ความเป็นไปของมนุษย์ ในสมัยที่ผู้แต่งนิพนธ์ได้กล่าวถึงท้าวศุภมหาราชทั้ง 4 พระองค์ คือ ท้าวธรรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรุฬภิกข์ และท้าวเวเร² มหาราชทั้ง 4 เหล่านี้ พากันมาเฝ้าพระพุทธเจ้า มีวัตถุประสงค์จะมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระพรและทูลถามปัญหาต่าง ๆ เวลาที่เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าท้าวศุภมหาราชทั้ง 4 จะนั่งในที่อันควรแก่ฐานะของตนและกระทำเช่นนี้อย่าง สม่ำเสมอ เรื่องราวของท้าวศุภมหาราชทั้ง 4 มีรายละเอียดดังนี้คือ

ท้าวธรรฐเป็นผู้อภิบาลทิศบูรพาและเป็นใหญ่ในหมู่คนธรรพ์³ ประกอบด้วยคนธรรพ์จำนวน ๓๖ เป็นบริวาร หมู่คนธรรพ์เป็นเทวดาชั้นต่ำสุดจำพวกหนึ่ง ล่าเหตุที่มาอุปบัติในภูมินี้เพราะอาณัติคำสั่งของการปฏิบัติอยู่ในขั้นต่ำ พวกคนธรรพ์นี้เป็นภิกษุประจำสวรรค์รับใช้ท้าวสักกะ มีความถนัดใน ดนตรีศิลป์ ระบายพ่นรำ และชำนาญในการขับร้องมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในหมู่เทวดา ที่มีชื่อเสียงคือ บัญชาลิลลันธรรพบุตร⁴ ตามหลักปัญหาผู้ตรูได้บรรยายว่ามีภพประจำตัวสี่เหล่าดังผลมะตูมบรรเลงอยู่ใน บริเวณต้นของท้าวติมพร ศันธรรพราช พระพุทธเจ้าก็ได้เคยตรัสแก่บัญชาลิลลันธรรพบุตรว่า เสียงลำ

¹ บ. ช. ม. ๒๘/๕๙๑/๑๘๖.

² ศ. ป. ๑๑/๒๐๗-๒๒๐/๑๗๓-๑๘๕.

³ ศ. ม. ๑๐/๒๔๒/๒๓๐.

⁴ ศ. ม. ๑๐/๒๔๙/๒๓๘.

ของหินเทียบได้กับเสียงเพลงขับของดนตรีพยูนี้ คือมีความไพเราะเท่า ๆ กันระหว่างเสียงหิน กับเสียงขับร้องของปญจลียกันธรรมบุตร

ท้าววิรุฬหก เป็นผู้อภิบาลสัตว์หกธนะเป็นใหญ่ในพวกภูมัทธมีพวกภูมัทธมีจำนวนมากเป็น บรหาร หมูภูมัทธมีเป็นพวกกายภพย์และเป็นพวกหนึ่งของเทพชั้นต่ำเกิดในภพภูมัทธมี เพราะอาณิสย์ ของการปฏิบัติศัลยกรรมชั้นต่ำ ลักษณะทางกายภาพของภูมัทธมีนั้นผิดส่วนคือส่วนท้องมีสัดส่วนใหญ่ผิด ธรรมดาอวัยวะมีลักษณะใหญ่เหมือนหม้อจึงได้นำมาว่าภูมัทธมี เพราะว่าชื่อที่กล่าวมานี้ แปลว่า เหล่าสัตว์ที่มีอวัยวะเหมือนหม้อ

ท้าววิรุฬหก เป็นผู้อภิบาลสัตว์ประจิมเป็นใหญ่ในพวกนาคมีนาคจำนวนมากแวดล้อม เป็น บรหาร นาคนี้ถือกันว่าเป็นสัตว์วิเศษมีกายภพย์จำพวกหนึ่งมีฤทธิ์มากเพราะกินแห่งนาคนั้นมีฤทธิ์ ที่กล้าแข็งแม้แต่เพียงถูกต้อนบุคคลใดบุคคลหนึ่ง พืชแห่งนาคย่อมมีฤทธิ์สามารถตัดชีวิตหวังของ บุคคลนั้นให้ถึงแก่ความตายได้เหมือนกับถูกคมดาบ เขาเหล่านั้นสามารถเนรมิตตนเป็นเทวดา บ้าง เป็นสัตว์อื่น ๆ บ้างท่องเที่ยวไปอย่างลุ่มลึกราวณ

ตามอาณาจักรภูมัทธมีได้กล่าวรายละเอียดไว้ว่าท้าวมหาธาณินได้ทรงเนรมิตตนครไว้ใน อากาศมีวิมานเลื่อนลอยไปเป็นที่อยู่อาศัย นครต่าง ๆ ที่เนรมิตไว้ได้แก่อาณาจักรภูมัทธมี ภูมัทธมีนคร ภูมัทธมีนคร ภูมัทธมีนคร ภูมัทธมีนคร ภูมัทธมีนคร ภูมัทธมีนคร ภูมัทธมีนคร และมหาธาณินคือ อาฬภิมันทา

ท้าวภูเวระ ท้าหน้าที่อภิบาลสัตว์อสูรเป็นใหญ่ในหมู่มัจฉะ เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่าท้าวเวฬุวัน มียักษ์จำนวนมากเป็นบรหารแวดล้อมอยู่ หมู่มัจฉะนี้ในพุทธตำล่อมาเป็นสัตว์ประเภทกายภพย์พวก หนึ่ง ซึ่งปรากฏว่ามีสันดานแตกต่างกันออกไป บางตนมีสันดานดีประกอบด้วยศีลธรรม บางตนมี สันดานร้ายจิตใจมากไปด้วยโทษ โมหะ เป็นอันธพาลมีใจแก่กล้าดูต้นไม่สนใจเสียใส่ ค้ำธธา เชื้อใจคำสั่งสอนใด ๆ แม้แต่คำสอนของพระพุทธเจ้า ยักษ์ที่เป็นบรหารของท้าวภูเวระ บางตนก็มีความสามารถทำหน้าที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละแผนกตั้งรายชื่อต่อไปนี้ ๗ โดလာ ตีตตลา ตโตตลา โอลสี เตยสี ตาโตยสี ลูระ ราข่า อธิฐระ และเนมิ ท้าวภูเวระ ได้ตั้งราชอาณาจักรชื่อเมืองวิสาขะในเมืองนี้มีหัวหน้าชื่อธรณ เป็นแดนที่เกิดเมฆเกิดฝนตกมีรสเป็น ที่ ประชุมของพวกยักษ์ชื่อภคพลดี ในบริเวณดังกล่าวได้มีไปด้วยรุกขชาติเป็นจำนวนมากจึงเป็นต้นไม้ ลัวรคัที่ประเสริฐคือมีผลอยู่เป็นนิล และมีความโอชะรสอย่างยิ่ง ซึ่งเราเรียกกันว่าผลเป็นกพ

ต้นไม้เหล่านี้เป็นที่อาศัยของนกต่าง ๆ เช่นนกยูง นกกระเรียน นกทูเหว่าซึ่งมีเสียงหวาน และต่างก็ส่งเสียงร้องประสานเสียงกันว่าฮวะ ฮวะ นอกจากนี้แล้วก็เป็นที่อยู่ของไก่ป่า ปู มีสระโบกขรณีซึ่งตงามมีน้ำใสยิ่งกว่าแก้ว เช่น สระปทุม เต็มไปด้วยดอกบัวชนิดต่าง ๆ สิ่งกลิ่นทิพย์หอมอบอวล ตารดาชด้วยดอกไม้บานาพรตส์สันวิจิตรตระการตา เป็นที่อยู่ของ นกโบกขรลาคณะ นกคูกะ นกล่าตึก และนกที่กษัตริย์จะขึ้นเป็นนกที่หน้าเหมือนมนุษย์ สรรพพิณก็เป็นสระน้ำอีกแห่งหนึ่งที่ได้รับการกล่าวขวัญว่างดงามอยู่เป็นฉ

มหาราชแต่ละองค์โปรดปรานการพ่อนรำการขับร้องเพราะใช้คำว่ารมติ นฤตตี เตหิ¹ แปลว่ายินดีด้วยรำและขับร้อง และทำวมหาราชทั้ง 4 ต่างก็มีโอรสจำนวนเท่า ๆ กันคือ 91 องค์ และมีนามเหมือนกันหมดทุกองค์คือ อินทะ ทุกองค์มีพระกษัตริย์ มียศ มีฤทธิ์ มีอานุภาพเป็นอันมาก

หน้าที่สำคัญของมหาราชทั้ง 4 คือ การตั้งทหารรักษาการทั้ง 4 ทิศ เมื่อครั้งที่พระบุตรเจ้า ประทับ ณ เขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ มีกองทหาร 4 กองใหญ่ประกอบด้วยกองเสนาอัศวย์ กองเสนา-
คณรรักษ์ กองเสนาภูมย์และกองเสนานาค สักขณะที่ได้เห็นหน้ามนุษย์ของเขา เหล่านี้คือมฤทธี มีอานุภาพ มียศหายตัวได้ทั้งที่เห็นได้ มีรัศมีสีงาทำให้ภูเขาชิลชิลดูสว่างไสวทั่วไป และเมื่อเวลาว่าง เข้าปฐมยามแล้วทำวมหาราชเหล่านั้นก็จะพากันไปเผ้านอบน้อม มาสักการพระบุตรเจ้า หน้าที่สำคัญ อีกประการหนึ่งทีกล่าวไว้ในราชสูตก็คือการตรวจดูมนุษย์ว่าใครทำดีทำชั่วอะไรบ้าง ในดิสที่ 8 ของปักข์ ปักข์หนึ่งมี 15 วัน เทวดาของผู้เป็นเบรวารของมหาราชทั้ง 4 จะเที่ยวตรวจดูมนุษย์โลก ว่าในหมู่มนุษย์นั้นมีส่วนมากหรือน้อยเพียงใดที่ถืออุสธิดา มารดา ลมณะ พราหมณ์ บรรพบุรุษ คนชราในลุด² มีบุคคลใดบ้างที่ยึดมั่นในอุโบสถศีลปฏิบัติธรรม บริจาคทาน ทำบุญอุทิศ และใน ดิสที่ 14 ของปักข์เหล่านี้โอรสของกัวจตุมหาราชจะเที่ยวตรวจดูโลกด้วยตนเองว่าใครที่ได้ถืออุสธิดา มารดา ลมณะ พราหมณ์ คนชรา บรรพบุรุษและผู้ใหญ่ในตระกูลบ้าง และถ้าบุคคลที่ประพฤติดี ประพฤติชอบดังที่ได้กล่าวมาแล้วมีมากหรือน้อยเพียงใดก็ต้องรายงานให้มหาราชทั้ง 4 ทราบ และ

¹ เลื้อยรโกเศศ, "เรื่องทั่วโลกลบาล," การประชุมสัมมนา เรื่องไตรภูมิพระร่วง
ณ หอสมุดแห่งชาติ, 19-21 ธันวาคม 2526 (พิมพ์ดีด), หน้า 2.

² อ.จ. ดิก. 20/476/160.

ท้าวมหาพรายทั้ง 4 องค์จะนำข้อเท็จจริงไปรายงานให้เทวดาชั้นดาวดึงส์ที่มาประชุมกันที่สุธรรม-
สภาทราบในทุก ๆ วันอุโบสถเทวดาชั้นจาตุมหาราช สามารถเดินทางไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่สูงกว่าได้ แต่จะไปสูงกว่าชั้นดาวดึงส์ไม่ได้เพราะกฏศักรรณที่โกล้งร่างไว้ใน
อดีตชาติยังไม่เพียงพอ

นอกจากนี้ในมหาสมุทตถายังได้ระบุชื่อพวกบ่าวของท้าวมหาพรายทั้ง 4 ที่ติดตามมาประชุม
สักขละนิสัยของบ่าวเหล่านี้มีมาขอล่วง ไอ้อวด และเจ้าเล่ห์ รายชื่อมีดังนี้คือ

... กุญชรวิ ภู วิญญะ สันทนะ กามเสฏฐะ กิณนุ ชันฑา นิฉัลลา
และบริวารอื่น ๆ อีก เช่น ปรนทะ โอบัญญะ นโฬิราชะ ยโนลละ ัญฉลชะ
ตมพร ลุริชวัลลสา เทพธิดาพร้อมทั้งคนธรรพ์ชื่อฉัตตเสนะ และมาตลี ซึ่งทำ
หน้าที่เป็นล่าม¹

อายุและมาตราเวลาในสวรรค์ชั้นนี้คือ "50 ปีมนุษย์เท่ากับหนึ่งคืนหนึ่งวันของเทวดาชั้น
จาตุมหาราช และ 30 คืนเท่ากับหนึ่งเดือน 12 เดือนเท่ากับหนึ่งปี และเทวดาในชั้นนี้จะมีอายุยืน
ยาวได้ 500 ปีทิพย์"²

สาเหตุของการไปอุปบัติในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ผู้มีความปรารถนาจะไปจุติใน
สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชมีสาเหตุจากกฏศักรรณ ซึ่งกล่าวไว้ในที่มาต่างกัน กล่าวโดยสรุปก็คือให้
ทำทาน รักษาศีล 5 ศีล 8 และตั้งความปรารถนาที่จะไปอุปบัติในสวรรค์ชั้นนี้ดังต่อไปนี้คือ

... 1. บุคคลที่บริจาคทานแล้วหวังผลของการให้ทานนั้นจิตใจผูกพันว่าถ้าล่วงลับ
ไปแล้ว จะได้รับผลแห่งการให้ทานนั้นเมื่อดับจิตแล้วจะไปอุปบัติในสวรรค์ชั้นจาตุม-
หาราช³

2. ถ้าบุคคลบริจาคทานรักษาศีล แต่ไม่บำเพ็ญสมาธิ สดับจิตแล้วย่อมไปอุปบัติ
ณ สวรรค์ชั้นจาตุมหาราช⁴ ในประเด็นนี้พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่างท้าวมหาพราย
ทั้ง 4 ในอดีตชาติบริจาคทานรักษาศีลอย่างสม่ำเสมอ และเทวดาในชั้นนี้มีความ
เป็นทิพย์ 10 ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ ลูชทิพย์ บลทิพย์ อธิปไตยทิพย์
รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โผฏฐัพพะทิพย์

¹ ศ. ม. 10/243/230-231.

² อจ. อญฺฐก. 23/135/205.

³ อจ. สุตตค. 23/49/55.

⁴ อจ. อญฺฐก. 23/126/188.

3. ถ้าบุคคลทำงานโดยถวายข้าว น้ำ ยวดยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่นั่ง ที่ปัก จูบกรณัประทีป ดวงไฟ แล้วหวังผลแห่งการให้ทานนั้น โดยตั้งจิตอธิษฐานขอให้ไปจุติในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชา และถือว่าเป็นความตั้งใจของผู้มีศีล เมื่อดับจิตแล้วจึงไปจุติ ณ สวรรค์ดังกล่าว¹

4. ถ้าบุคคลยึดมั่นในอุโบสถศีล 8 ประการคือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤตินิโคตนาภิยาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มสุราเมา ไม่บริโภคอาหารยามวิกาล ไม่กัดดอกไม้ของหอม และไม่นั่งนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่ อาณิสสสังฆการ ยึดมั่นและปฏิบัติ เช่นนี้ทำให้บุคคลทั้งหญิงชาย ไปจุติในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชาได้²

ตัวอย่าง เช่น เสรีลลภเทพบุตร เป็นเจ้าแห่งทะเลทรายอยู่ใต้บังคับบัญชาของท้าวเวสสุวรรณ³ ในอดีตชาติฝันว่าปาปาลีเป็นกษัตริย์แห่งแคว้นโกศล เดิมมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริจาททานในลักษณะมิลลาภิญาติ ต่อมาได้ฟังธรรมจากภุมมะชืออุมารกัลลปผู้เป็นพหูสูตร และเป็นเลขาในทางมถ้อยคำอันวิจิตรจึงมีความเข้าใจในเหตุผลต่าง ๆ ในธรรมอันถูกต้องขึ้นเป็นสัมมาภิญาติ และขอประกาศตนเป็นอุบาสกยึดมั่นในสิกขาบทเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เมื่อดับจิตแล้วจึงจุติมาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชา

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

สวรรค์ชั้นนี้กล่าวกันว่า เป็นชั้นที่เป็นเมืองของพระอินทร์ในเนมิราชชาดกกล่าวถึง มาตลีเทพลารถิเทพพระเจ้าเนมิราชขึ้นทิพยยานชมเมืองนรกเมืองสวรรค์นั้น เมื่อผ่านภูเขากัง 7 ลูก และมหาสมุทรสี่พันนครซึ่งภูเขาลำนี้ เป็นทิพสถานของท้าวมหาราชทั้ง 4 แล้วทิพยยานก็ลอยผ่านประตูลิตรฤๅ⁴ ซึ่งเป็นประตูแห่งเทพนคร เข้าสู่เมืองพระอินทร์เหนือภูเขารัฐเมรุ กล่าวกันว่า ประตูลิตรฤๅนั้นมีความวิจิตรงดงามประดับด้วยรูปภาพต่าง ๆ เช่นรูปพระอินทร์ กลางเมืองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นที่ตั้งของ ไทโยถนตรีมาน⁵ อันเป็นที่ประทับของพระอินทร์ และปราสาทสี่พระอินทร์ได้บรรยายถึงความมั่งคั่งงามให้พระโมคคัลลาน์ฟังว่า

¹ ศ. ปา. 11/346/266.

² อ.จ. อ.อุ.ก. 23/135/205.

³ พ. จ. 26/84/117.

⁴ พ. ขา. มหา. 28/593/186.

⁵ ม. พ. 12/436/380.

...ในชั้นหนึ่งมีภูฏาคารเล็กร้อย ๆ ในภูฏาคารแห่งหนึ่ง ๆ มีนางสัปสร
เล็กร้อย ๆ นางอัปสรผู้หนึ่ง ๆ มีเทพธิดาผู้บ้าเรอเล็กร้อย ๆ ย้ำแต่ทำน
พระโมคคัลลานี ทำนปราธณาเพื่อจะขมกลั่นที่นารีธรรมย์ แห่ง เวชยันต-
ปราสาทหรือไม่¹

นอกจากโพลยอนต์วิมานแล้วก็ยังมีศาลาใหญ่ชื่อ จูธรรมา เทพสถ² เป็นที่ประชุมและ
เป็นสถานที่ลัดับพระธรรมเทศนาของเหล่าเทวดา ในเรื่อง เนมิราชขาดมียอความที่สำร่ายถึง
ความมั่งคั่งของศาลาใหญ่มีในขณะที่เทพมาตลีสารีพาพระเจ้า เนมิราชขึ้นทิพยานล่องลอยชม
เมืองสวรรค์ว่า วิมานนี้เป็นเทพสถชื่อลูธรรมามีความมั่งคั่งรุ่งเรืองด้วยแก้วไพฑูรย์มีเล่าแปด
เหลี่ยม เทวดาทิ้งปวงในชั้นดาวดึงส์และท้าวสักกะเทวราชจะมาประชุมต่างก็มา เผ่าท้าวสักกะเพื่อ
แลกเปลี่ยนความคิดสร้างความสำเร็จสร้างสิ่งที่ดีงามให้บังเกิดขึ้นในหมู่เทวดาและมนุษย์ พระพุทธองค์
ทรงเห็นว่า วิมานที่เป็นเทพสถานนี้บังเกิดเพราะอาณัติแห่งการสร้างอุคัลกรรม ในทุก ๆ วันอุโบสถ
ทวยเทพทั้งปวงจะพากันชุมนุมในที่นี้เพื่อลัดับพระธรรมเทศนาซึ่งพระพุทธเจ้า เป็นผู้แสดงธรรมนั้น³
และในโอกาสนั้นท้าวมหาราชทั้ง 4 จะมารายงานผลของการตรวจตราในมนุษย์โลกว่ามีผู้ประพฤต
อุคัลกรรมและอุคัลกรรมมากน้อยเพียงใด⁴ ถ้าจำนวนผู้ประพฤตอุคัลกรรมมากทวยเทพจะพากันอินต
ถ้าจำนวนผู้ประพฤตอุคัลกรรมมากทวยเทพจะพากันสลัดใจที่มนุษย์ต่างก็ดำเนนิชีวิตด้วยความประมาท
สิ่งแวดล้อมในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่ควรระกล่าวถึงได้แก่ ต้นปาริสัตตกะเป็นต้นไม้
ที่มีลักษณะ เป็นทึบและเป็นยอดของต้นไม้ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์⁵ เมื่อดอกไม้ต้นทวยเทพจะพากันอินต
และล่องกลิ่นหอมไปได้ไกล 100 โยชน์ตามลม⁶ หนึ่งร้อยปีดอกไม้จะบานหนึ่งครั้ง พระพุทธองค์
เปรียบเทียบ ดอกปาริสัตตกะเหมือนเช่นพระอรยาลาวทั้งปวง รอบ ๆ โพลยอนต์วิมานคือสระโบกขรณี

¹ เรื่องเดียวกัน.

² ชู. ขา. มหา. 28/595/187.

³ ที. ม. 10/192/189.

⁴ อ. ตก. 20/476/160.

⁵ ส. ม. 19/1073/296.

⁶ ชู. ขา. มหา. 28/932/284.

และส่วนสวรรค์ที่ล้วยงามคือ ล้วนปารุสภวัน จิตตลดาวัน มิสภวัน และนันทวัน¹ แต่ละแห่ง
ดารดาษาไปด้วยไม้ดอกนา ๆ ชนิดเป็นสถานที่ที่เต็มไปด้วยความล้วยสำราญ

มาตราเวลาของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์คือ "100 ปีมนุษย์เท่ากับหนึ่งวันหนึ่งคืนของพวกเทวดา
ชั้นดาวดึงส์ 30 คืนเท่ากับหนึ่งเดือน 12 เดือนเป็นหนึ่งปี และอายุของเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
นี้เท่ากับ 1,000 ปีทิพย์"²

สาเหตุของการไปอุปบัติในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สาเหตุที่สำคัญมาจากการทำทาน
รักษาอุโบสถศีล และตั้งความปรารถนาจะเข้าถึงสวรรค์ชั้นนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระสูตร
หลายแห่ง

1. บุคคลทำทานแล้วไม่หวังผลตอบแทน ไม่มีใจผูกพันกับผลของการทำทานนั้น
แต่ที่ทำทานเพราะเห็นว่าเป็นการกระทำที่ดี เมื่อคิดโศกเช่นนี้ดับจิตแล้วย่อมเข้าถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์³
2. สาเหตุเช่นเดียวกับการเข้าถึงสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาข้อที่ 2 และพระพุทธเจ้า
ทรงยกตัวอย่างประกอบ ได้แก่ พระอินทร์ในอดีตชาติมาบำเพ็ญทานรักษาศีลแต่ไม่บำเพ็ญสมาธิ เมื่อ
ดับจิตไปแล้วจึงไปอุปบัติในสวรรค์ชั้นนี้ และมีความเป็นทิพย์ 10 ประการเช่นเดียวกัน⁴
3. บุคคลใดทำทานด้วยการถวายของ เช่น ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ดอกไม้
ของหอม ที่นอน ที่นั่ง ที่อาศัย และอุปกรณ์ดวงไฟ แก้วลมณะหรือพราหมณ์ แล้วอธิษฐานขอให้ไป
อุปบัติในสวรรค์ชั้นนี้ ซึ่งถือกันว่าเป็นความตั้งใจของผู้มีศีล เมื่อดับจิตแล้วจึงมีผลให้เข้าถึงการเป็น
เทวดาในชั้นดาวดึงส์⁵

ศูนย์วิทยพัทธยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน.

² อจ. อฎุรก. 23/132/198.

³ อจ. สุตตค. 23/49/55.

⁴ อจ. อฎุรก. 23/126/188.

⁵ ศ. ปจ. 11/346/266.

4. ถ้าบุคคลอื่นในอุโบสถศีล 8 ประการ อาณัติยังต้องการบิณฑบาตและปฏิบัติ ก็ทำให้ เข้าถึงสวรรค์ชั้นนี้ได้ ตัวอย่างเช่น นางเทพธิดาที่มาอุบัติในสวนสุคติผลตา ได้ตอบ พระโมกข์คณะถึงดำ เหตุของการอุบัติในที่นี้ ในอดีตชาตินางเป็นทาสีรับใช้ตระกูลหนึ่ง แต่นาง ได้ประกาศตนเป็นอุบาสิกา รักษาศีลปฏิบัติกรรมฐานจนกิเลสจางหายเมื่อดับจิตแล้วจึงมาอุบัติ ณ ที่นี้ ในตอนท้ายของการเล่านางเทพธิดาผู้นี้เห็นว่า "ผู้ใดไม่ได้ทำบุญย่อมไม่มีความสุขทั้งในโลกนี้และ โลกหน้า"¹

สวรรค์ชั้นยามา

เป็นสวรรค์ชั้นที่สี่ถัด ของเทวดาไม่มีความทุกข์ความลำบากทั้งหลายและมีความสุข อันเป็นทิพย์ ผู้เป็นใหญ่ทำการปกครองคือท้าวมุขามาศเทบุตร² อยู่เหนือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ไปไกล แล่นไกล และถือกันว่า เทวดาในสวรรค์ชั้นนี้สร้างบุญกุศลในอดีตชาติ เมื่อมาอุบัติในสวรรค์ชั้นยามา จึงมีหน้าตางดงาม มีรัศมีจากกายรุ่งเรือง สว่างไสว

มาตรฐานเวลาและอายุของสวรรค์ชั้นยามาคือ "200 ปีมนุษย์เท่ากับหนึ่งวันหนึ่งคืน ของเทวดาชั้นยามา 30 คืนเป็นหนึ่งเดือน 12 เดือนเป็นหนึ่งปี และเทวดาชั้นยามามีอายุ 2,000 ปีทิพย์"³

สาเหตุของการไปอุบัติในสวรรค์ชั้นยามา สาเหตุที่ทำให้เข้าถึงสวรรค์ชั้นนี้กล่าว โดยสรุปได้แก่ การทำทาน รักษาศีล และถึงความปรารถนาจะ เข้าถึงสวรรค์ชั้นยามาซึ่งพระพุทธรเจ้า ได้ ย้ำไว้หลายแห่งดังนี้

1. ถ้าบุคคลบริจาคทานโดยไม่หวังผลใด ๆ แต่มีเหตุผลว่าทำทานเพราะเป็น ประเพณีที่บิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ทำมาก่อน เป็นการทำตาม ๆ เพื่อไม่ให้เสียประเพณี เมื่อดับจิตแล้วมีผลให้ เข้าถึงสวรรค์ชั้นยามา

¹ พ. จ. 26/18/21-22.

² อ.จ. 23/126/188.

³ อ.จ. 23/132/198.

⁴ อ.จ. ส.ศ. 23/49/55.

2. บุคคลใดบำเพ็ญทาน รักษาศีล แต่ไม่บำเพ็ญสมาธิ เมื่อสติดับแล้วมีผลให้เข้าถึงสัจธรรมชั้นยามา¹ มีความเป็นทิพย์ 10 ประการเช่นเดียวกับเทวดาในชั้นดาวดึงส์
3. บุคคลที่ทำทานโดยการถวาย ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม ที่นอม ที่นึ่ง ที่พิศ ที่อาศัย อุปกรณ์ในการให้แสงสว่าง เช่น ไฟฟ้า แก้วระฆะหรือพราหมณ์ แล้วตั้งจิตอธิษฐานว่าขอให้อุปบัติในสัจธรรมชั้นนี้ ถือกันว่าเป็น ความตั้งใจของผู้มีศรัทธาสำเร็จ เพราะเป็นของบริสุทธิ์²
4. หฐิงหรือย้าย ที่ยึดมั่นและปฏิบัติในอุโบสถศีลแล้วเมื่อสติดับแล้วย่อมเข้าถึงสัจธรรมชั้นยามาได้รับความสุข ณ ที่นั้น³

สัจธรรมชั้นดุสิต

สัจธรรมชั้นดุสิตเป็นสัจธรรมชั้นที่ 4 มีผู้เป็นใหญ่คือท้าวสักกเทวทูต⁴ ตั้งอยู่เหนือสัจธรรมชั้นยามาขึ้นไปไกลแสนไกล เทวดาในสัจธรรมชั้นนี้แต่ละองค์มีรูปทรงสวยงาม มีรัศมีรุ่งเรืองดัง เช่น กิ่งแก้วไว้ในอนาคตปิณฑโกฏาที่อุตรว่าอนาคตปิณฑเทวทูต⁵ เป็นเทวดาในชั้นดุสิตมีรัศมีงาม ความสว่างไสวจากรัศมีกายได้ทำให้พระวิหารเขตรันสว่างไสวไปทั่วในขณะที่ลงมาเฝ้าพระพุทธเจ้า และถ้ามารถอันตรธานได้เมื่อต้องการจะจากไป โดยบรรยายไว้ว่าเมื่อถวายอภิวัตพระพุทธเจ้าแล้ว ก็กระทำประสัทธิงหายตัวไป ณ ที่นั้น

มาตราเวลาในสัจธรรมชั้นดุสิตคือ "400 ปี มนุษย์เท่ากับหนึ่งวันหนึ่งคืนของเทวดาชั้นดุสิต 90 คืนเท่ากับหนึ่งเดือน 12 เดือนเป็นหนึ่งปี และเทวดาชั้นนี้มีอายุ 4,000 ปีทิพย์"⁶

¹ อัง. อฎฐก. 23/126/188.

² ที. ปจ. 11/346/267.

³ อัง. อฎฐก. 23/135/205.

⁴ อัง. อฎฐก. 23/126/188.

⁵ ม. จุ. 14/738/401.

⁶ อัง. อฎฐก. 23/132/199.

สาเหตุของการไปอุปถัมภ์ในลัทธิขงจื้อ สาเหตุของการเข้าถึงลัทธิขงจื้อนี้สรุปได้ว่า เนื่องมาจากการบำเพ็ญทาน รักษาศีล ตั้งจิตปรารถนา เข้าถึงลัทธิขงจื้อ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในที่ต่าง ๆ ดังนี้

1. บุคคลบริจาคทานเพราะคิดว่าเราผู้เป็นฆราวาสนั้นสามารถประกอบบุญหาอาหารได้ แต่ ส้มณะ หรือ พราหมณ์ไม่ได้หุงหาอาหาร ถ้าฆราวาสจะไม่บริจาคทานแก่ส้มณะ และพราหมณ์ก็ไม่เป็นการสมควรเป็นอย่างยิ่ง ถ้าบุคคลคิดเช่นนี้แล้วปฏิบัติถือเป็นอุกฤษฏ์กรรมทำให้ไปอุปถัมภ์ในลัทธิขงจื้อ

2. ถ้าบุคคลบริจาคทาน รักษาศีล แต่ไม่เจริญบุญ ภิรยาวิตุที่สำเร็จด้วยการภาวนา เลยถนัดจิตไปแล้วจะเข้าถึงลัทธิขงจื้อนี้ได้ และมีลักษณะ เป็นภิกษุ 10 ประการเช่นเดียวกับ เทวดาในลัทธิขงจื้อนยามา²

3. บุคคลใดถวายทานด้วย ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ดอกไม้ ของหอม ที่นั่ง ที่นอน ฟ้าห้อย และสิ่งที่เป็นอุปกรณ์ในการให้แสงสว่าง เช่น ประทีป ดวงไฟ แก้วส้มณะและพราหมณ์ แล้วอธิษฐานขอไปอุปถัมภ์ในลัทธิขงจื้อนี้ ถือเป็นความตั้งใจของผู้มีศีล เป็นของบริสุทธิ์ซึ่งประเสริฐกว่า³

4. หญิงชายที่ยึดถือและปฏิบัติในอุโบสถศีล 8 ประการอย่างสม่ำเสมอ เมื่อสติแล้วก็ไปอุปถัมภ์ในลัทธิขงจื้อนี้ได้เช่นกัน⁴

ลัทธิขงจื้อนิมมานนรติ

เป็นลัทธิที่อยู่เหนือลัทธิขงจื้อขึ้นไปไกลแสนไกล ผู้เป็นใหญ่คือท้าวสุณิมมิต-เทพบุตร⁵ เทวดาในลัทธิขงจื้อมีความสับสนเป็นภิกษุ มีรูปร่างงดงามรัศมีรุ่งเรืองมีความประณีต

¹ อัง. สุตตค. 23/49/56.

² อัง. อฎฐก. 23/126/188.

³ ที. ปา. 11/346/267.

⁴ อัง. อฎฐก. 23/135/205.

⁵ อัง. อฎฐก. 23/126/188.

มากขึ้น ในเรื่องปริมาณมากล่าวว่าเป็นเทวดาและเทพธิดาที่สามารถจะทำหน้าที่เนรมิตโรคส่งบัติให้แก่ทวยเทพในสวรรค์ชั้นที่อยู่สูงกว่าตนเองขึ้นไปได้¹

มาตราเวลาอันยาวนานในสวรรค์ชั้นนิมมานนรตมีดังนี้คือ "800 ปีมนุษย์เท่ากับหนึ่งคืนหนึ่งวันของเทวดาชั้นนิมมานนรต 40 คืนเท่ากับหนึ่งเดือน 12 เดือนเป็นหนึ่งปี และ 8,000 ปีพวยเป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นนิมมานนรต"²

สาเหตุของการไปอุปถัมภ์ในสวรรค์ชั้นนิมมานนรต สาเหตุได้แก่การทำทาน รักษาศีล ตั้งความปรารถนาเข้าถึงสวรรค์ชั้นนี้ได้ ซึ่งมีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกหลายแห่ง ดังต่อไปนี้

1. บุคคลบริจาคทานเพราะคิดว่า เราจักเป็นผู้จำแนกทานเช่นเดียวกับเหล่าฤาษีชื่อ อัญญก วามก วามทเวะ เวลล์ลามีตร เขมหคค อังคีรล ภารทวาช วาเลฏฐ กัลลป ภคฺ ฤาษีเหล่านี้ให้ทานเพราะคิดว่าเราจักเป็นผู้จำแนกทาน เมื่อตั้งจิตจึงมีผลให้ไปอุปถัมภ์ในสวรรค์ชั้นนิมมานนรต³
2. บุคคลที่บริจาคทานแก่เหล่าพระภิกษุสาวก และรักษาศีล แต่ไม่บำเพ็ญสมภารตั้งจิตแล้วยอมเข้าถึง สวรรค์ชั้นนี้ เช่น ท้าวสุณิมิตเทวบุตร ซึ่งมีคุณสมภารเป็นทิพย์ 10 ประการ เช่นเดียวกับเทวดาในสวรรค์ชั้นอื่น ๆ⁴
3. บุคคลทำทานคือบริจาค ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม ที่นอน ที่บัง ที่พิง ที่อาศัย และสิ่งอันเป็นอุปกรรมในการให้แสงสว่าง เช่น ประทีป ดวงไฟ แก้วส่องและ ทราหมณ์แล้วตั้งจิตอธิษฐานขอไปอุปถัมภ์ในสวรรค์ชั้นนี้ ถือเป็นความตั้งใจของผู้มีศีล เป็นของบริสุทธิ์ จึงประลัมผลสำเร็จ⁵

¹ ขุ. วิ. 26/16/17.

² อ. อ. อ. 23/132/199.

³ อ. ล. ล. 23/49/56.

⁴ อ. อ. อ. 23/126/189.

⁵ ศ. ป. 11/346/267.

4. หญิงชายที่ยึดมั่นและปฏิบัติในอุโบสถศีล 8 ประการอย่างสม่ำเสมอ เมื่อดับจิตแล้วย่อมเข้าถึงสวรรค์ชั้นนี้¹ ตัวอย่างเช่น นางสิริมาเทพรดาได้ประกาศถึงบุญกรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติแก่พระวังสีลเถระที่มีความจำนางได้เกิดเป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้าพิมพิสารแห่งกรุงราชคฤห์และได้มีโอกาสสั่งดับพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าได้แสดงถึงเรื่องของความไม่เที่ยง เหตุเกิดแห่งทุกข์ ทางแห่งการดับทุกข์ และในเวลาต่อมานางได้ปฏิบัติระยิดมั่นในศีลทั้งหลายอย่างเคร่งครัดหมดความเคลือบแคลงในพระรัตนตรัยมีความรู้พิเศษในอริยสัจธรรมและบรรลุเป็นพระโสดาบัน เมื่อดับจิตแล้วนางจึงเข้าถึงสวรรค์ชั้นนิมมานนรดี² ตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งก็คือเรื่องราวของนางวิสาขา นางได้ประกาศตนเป็นอุบาสิกาสร้างมหาวิหารถวายแด่พระสงฆ์และถวายทานแด่สงฆ์เป็นผู้รู้ธรรมแจ่มแจ้งเมื่อดับจิตแล้วจึงมาอุปติเป็นเทพรดาในสวรรค์ชั้นนี้³

สวรรค์ชั้นปรนิมิตตสวรรค์

สวรรค์ชั้นนี้เป็นชั้นสูงสุดของกามาวจรสวรรค์ เป็นสถานที่ที่มีความสุขอันประเสริฐสุด เพราะว่ามีเทวดาในสวรรค์ชั้นอื่น ๆ เช่น สวรรค์ชั้นนิมมานนรดีจะรู้ความต้องการของเทวดาในสวรรค์ชั้นปรนิมิตตสวรรค์ และจะ "เนรมิต ภพที่อยู่ โภคยลุ่มบัตินเป็นปัจจัยให้เกิดความสุขสบายให้อย่างครบถ้วน"⁴ สวรรค์ชั้นนี้จะอยู่เหนือสวรรค์ชั้นนิมมานนรดีขึ้นไปไกลแสนไกล ประกอบด้วยปราสาท ภิมาน อุทยานทิพย์ต่าง ๆ ผู้เป็นใหญ่ คือ ท้าวปรนิมิตตสวรรค์เทพบุตร⁵

เรื่องราวของ "มาร" มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ลุตตันตปิฎกฯ เป็นเทพในสวรรค์ชั้นสูงสุดของระดับกามาวจรคือชั้นที่ 6 ได้แก่ปรนิมิตตสวรรค์ เป็นผู้ที่ยอมรับความผู้อื่นโดยเฉพาะถ้าผู้อื่นนั้นเป็นผู้ที่กำสรวทความดี เข้มผู้ที่เปลื้องตนให้เป็นอิสระจากกาม มารมีฤทธิ์มีอิทธิพลยิ่งใหญ่มาแต่พระอินทร์

¹ อัง. อฎฐก. 23/132/199.

² พุ. ร. 26/16/16-18.

³ พุ. ร. 26/44/63.

⁴ พุ. ร. 26/16/17.

⁵ อัง. อฎฐก. 23/126/189.

พระพรหม กิริสกล เกียงทีจะไม่พบกับมารบางคราวมารก็ตามรั้งความถึงพรหมโลกซึ่ง เป็นชั้นรูปาวจร สูงกว่าระดับของตน¹ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า "...บรรดาผู้ยิ่งใหญ่ มารเป็นเลิศ..."² แต่ถ้า มนุษย์ที่ได้ฝึกอบรมดีแล้ว ศีล สมาริ ปัญญา ก็พิชิตมารได้ด้วยคุณธรรมของตน

มาตราเวลาและอายุของเทวดาในสวรรค์ชั้นนี้คือ "1600 ปีมนุษย์เท่ากับหนึ่งวันหนึ่งคืน ของเทวดาชั้นนี้ และ 30 ปีเป็นหนึ่งเดือน 12 เดือนเป็นหนึ่งปี และ 1600 ปีทิพย์นั้นเป็นอายุ ของเทวดาในชั้นปรนิมมิตวาล์วัตต"³

สาเหตุของการอุปบัติในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวาล์วัตต สาเหตุของการเข้าถึงสวรรค์ ชั้นนี้ก็ เป็น เรื่องของการทำทานรักษาศีลและการตั้งความปรารถนา ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน พระสูตรต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. บุคคลทำทานเพราะคิดว่า เมื่อเราให้ทานนี้แล้วจิตของเราจะเสื่อมไม่ให้เกิด ความโลภน้อย เมื่อคิดเช่นนี้แล้วก็จะทำให้เข้าถึงสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวาล์วัตต⁴
2. เป็นเหตุผลที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบแก่พระสารีบุตรถึงการทำทานในสังคตสูตร⁵ เช่นเดียวกับ เหตุของการเข้าถึง สวรรค์ชั้นนิมมานนรติ
3. เป็นเหตุผลที่กล่าวไว้ในปุณณิกิริยาวัตตสูตร เช่นเดียวกับเหตุของการไปอุปบัติ ในสวรรค์ชั้นนิมมานนรติ
4. หญิงชายที่ขัดมณีและปฏิบัติในอุโบสถศีล 8 ประการอย่างสม่ำเสมอ ถ้าดับจิต ไปแล้วก็อยู่ในฐานะที่ตั้งจะ เข้าถึงสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวาล์วัตต

¹ ม. มุ. 12/556/430.

² อัง. จตุกก. 21/15/18.

³ อัง. อฏฐก. 23/132/199.

⁴ อัง. สัตตก. 23/49/56.

⁵ ที. ปา. 11/346/266.

⁶ อัง. อฏฐก. 23/126/189.

เทวดาที่มาอุบัติในเทวโลกชั้นกามาจรทั้ง 6 นี้จะได้รับความลุ่มนานเพียงใดขึ้นอยู่กับ ปริมาณของกุศลกรรมในอดีตชาติ ในอดีตชาติถ้าทำกุศลกรรมไว้น้อย ก็ย่อมได้รับความลุ่มนานในระยะ เวลาอันสั้น แล้วก็หลุดจากเทวโลกสู่ภพภูมิอื่นตามกรรมของตน ดังที่กล่าวไว้ในมหานิทยชาดก ว่า "กรรมทั้งหลายย่อมติดตามไปทุกชาติแม้แต่สังขโยช"¹ เพราะคำว่ากรรมนั้นไม่ว่าจะเป็นกรรมดี กรรมชั่วจะติดตามให้ผลเสมอย่อมไม่พ้นาคสลายตัวไปได้ เพราะฉะนั้นมนุษย์ทั้งหลายควรจะสร้างกรรมดี ไว้ สัตว์ทั้งปวงล้วนมีกรรมเป็นของตนทั้งสิ้น

พรหมโลก

กำเนิดสี่ภคชะทางกายภาพและลักษณะชีวิต

กำเนิดของพรหมนั้นก็คือโอปปาติกะกำเนิด² คืออุบัติแล้วจะเจริญเติบโตขึ้นมาทั้งที่ ทัฬหี ไต มีร่างกายสวยงามประณีต สะอาด และมีเฉพาะบุรุษเพศเท่านั้น ตามพรหมภูมิเทวนิรุกติศาสตร์³ ว่ามีสี่ฐานกลมเกลี้ยงมีรัศมีจากกายรุ่งเรืองกว่ารัศมีของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ มียศ และเนรมิต กายได้ตามที่ปรารถนา⁵ ตัวอย่างที่กล่าวไว้ในมหาโควิตชาดก คือสังฆกุมารพรหมเนรมิตอัครภาพอัน ยิ่งใหญ่ให้ปรากฏ⁴ และอำนาจของพรหมที่เด่นกว่ามนุษย์และเทวดาที่กล่าวอ้างไว้ในติลลสุตฺตคือการมีญาณหยั่งรู้ มียศ มีอานุภาพ⁵ ตามข้อความดังนี้

...ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ย่อมโคจรล่องที่ค้ำให้สว่างอยู่เท่าใด อำนาจของ ท่านย่อมเป็นไปในห้วงจักรวาลเท่านั้น ท่านย่อมรู้สัตว์ที่เสวยและสัตว์ที่ประณีต รู้สัตว์ที่มีราคาและสัตว์ที่ไม่มีราคา รู้จักจักรวาลนี้และจักรวาลอื่น และรู้จัก ความเป็นมาของสัตว์ทั้งหลาย...⁶

¹ ชู. ขน. มหา. 28/864/266.

² ม. มุ. 12/169/117.

³ ม. มุ. 12/553/485.

⁴ ที. ม. 10/216/205.

⁵ อ.จ. สุตตก. 23/53/65.

⁶ ม. มุ. 12/553/485.

ท้าวสักกะจอมเทพได้เคยตรัสแก่เทวดาในชั้นดาวดึงส์ถึงบุพพนิมิตก่อนที่พรหมจะปรากฏว่า "ดูกร
ท่านผู้เฒ่าทั้งหลาย นิมิตปรากฏแสงสว่างเกิด โอภาสปรากฏสันไต พรหมสักปรากฏสันนั้น การที่
แสงสว่างเกิด โอภาสปรากฏเช่นนี้ เป็นบุพพนิมิตที่พรหมจะปรากฏ"¹

ลักษณะพิเศษอื่น ๆ ที่กล่าวไว้ในมหาโควินทสูตรคือ เสียงของพรหม ประกอบด้วย องค์ 8
แล่มใส ชัดเจน นุ่มนวล น่าฟัง กลมกล่อม ไม่พราวสีกัมภีระ² จึงมีคำเปรียบเทียบกับเสียงของผู้ใด
ประกอบด้วยองค์ 8 ประการนี้ ผู้เฒ่าท่านกล่าวว่ามีเสียงดังพรหม การที่จะไปอุบัติในพรหมโลกจะต้อง
เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญบ้างแก่กล้าในการที่จะนำตัวเองให้พ้นจากกิเลสทั้งปวงด้วยปัญญา และวิธีการ
นั้นก็คือการอบรมจิต บำเพ็ญสมถภาวนา ในสมัยพุทธกาลมีนักบวชหลายประเภท เช่น ดาบผี อุบาย
โยคี พระภิกษุท่านเหล่านี้ได้พยายามอบรมจิต บำเพ็ญ สมถภาวนาจนได้สำเร็จจนใน ระดับต่าง ๆ
เมื่อถึงเวลาดับจิตแล้วก็ไปอุบัติในพรหมโลกตามอำนาจแห่งฌานที่ได้บรรลุ เพราะฉะนั้นเหล่าพรหม
จึงมีลักษณะ เป็นทิพย์คืออิมเอมมาจากอานิสสังส์ของอานิสมาบัติ ไม่ต้องบริโภคอาหารเหมือนสัตว์ใน
ภูมิอื่น ๆ

ส่วนรวมในคัมภีร์พระสูตรต้นตปิฎกแม้จะมีเรื่องราวของพรหมปรากฏเป็นครั้งคราว แต่ที่
สำคัญก็คือปรากฏในลักษณะที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงการที่ท้าวสักกะมตีพรหมผู้เป็นใหญ่ในเหล่าพรหม
มาทูลอาราธนาให้พระองค์แสดงธรรมโปรดสัตว์ เมื่อครั้งที่พระองค์เพิ่งจะตรัสรู้ใหม่ ๆ นั้น ทรงมี
ความคิดเห็นว่าธรรมที่ได้ตรัสรู้ใหม่เป็นสิ่งลึกซึ้ง หยั่งไม่ถึง รู้ตาม เข้าใจตามได้โดยยาก มีลักษณะ
สงบ ประณีต ละเย็บต รู้ได้แต่บัณฑิต บุคคลที่ดำเนินฮิริตเพสิตเพลินในกามคุณ 5 จะเข้าใจสิ่ง
เหล่านี้ได้อย่างไร พระองค์คงจะเหินห่างเปลี่ยว ๆ เป็นแน่ ท้าวมหาพรหมทราบดังนั้นก็มีความ
วิตกและกราบทูลอาราธนาให้พระพุทธองค์แสดงธรรมโปรดสัตว์โลก เพราะฉะนั้นเวลาที่เรารารณา
พระสังฆมัตถ์แสดงพระธรรมเทศนาจึงต้องออกนามท้าวสักกะมตีพรหม และในที่สุดพระพุทธองค์ก็ทรงกล่าว

¹ ต. ม. 10/214/204.

² เรื่องเดียวกัน.

ตอบในปาสาธุที่ว่า " เราได้เปิดประตูมฤตธรรมรับชนผู้ขบสลับซึ่งป็นครุฑาภาชนะออกรับ
ดูกรพหมีเราฝึกถึงความลำบากซึ่งไม่ได้แสดงธรรมที่ประณีตซึ่งเราข้านามฤดีในหมู่มนุษย์"¹ เรื่อง
นี้แสดงว่าพหมีฐานะต่อยกกว่าพระพุทธเจ้า การแสดงโหวตรูปมาอันบังถึงความเมตตากรุณา
ต่อสัตว์โลก ของพระพุทธเจ้านั้นก็เพราะความเมตตา เป็นคุณธรรมประการหนึ่งของพหมีเช่นกัน

ในบางครั้งตามคัมภีร์สุดตันตปิฎกก็จะกล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปพหมีโลก
เพื่อแสดงธรรมโปรดแก่พหมีพหมี และในบางครั้งพหมีทั้งหลายก็เดินทางมายังมนุษยโลก
พระอานนท์ได้บอกแก่พระพุทธเจ้าไว้ในอโยคคิสุตติว่าพระองค์สามารถเสด็จสู่พหมีได้ทั้ง ๆ ที่
พระองค์ทรงเป็นมนุษย์ด้วยวิธีการอย่างไร พระพุทธเจ้าเล่าว่าวิธีการเข้าสู่พหมีของพระองค์นั้น
คือตั้งกายไว้ในทิศหรือตั้งจิตไว้ในกายก้าวลงสู่ขลุ่ยสัญญาและลหุสัญญาในกายอยู่ กายจะเบากว่าปกติ
อ่อนกว่าปกติ และหลุดมือลอยจากอากาศ แสดงฤทธิ์ได้ในบางอย่าง และหลายอย่างแล้วใช้
อำนาจทางกายไปตลอดพหมีโลกได้² และการที่พหมีเดินทางมาเยือนมนุษยโลกนั้น วัตถุประสงค์
ประสงค์ก็เพื่อสั่งธรรมและบำเพ็ญทานบารมี ทั้งนี้ก็เพราะในสวรรค์ก็ดี อบายภูมิก็ดีไม่มีโอกาส
จะบำเพ็ญทานบารมีได้ ๓ สถานที่ทั้งสองแห่งนั้นเป็นที่ปราศจากภพวิเศษคือผู้ทรงศีล เพราะ
ฉะนั้น เทวดาก็ดี พหมีก็ดี ถ้าจะสร้างทานบารมีในสรวงสวรรค์ย่อมสร้างไม่ได้แต่ถ้าต้องการ
สร้างบารมีอย่างอื่นก็อาจจะทำได้ การเดินทางของพหมีจะสามารถปรากฏตัวในห้วงที่เห็นได้และ
อันตรายกันได้ในห้วงที่เห็นได้เช่นกัน³

ในพุทธคำสอนยังมีกรกล่าวอ้างถึงพหมีในคำสอนเรื่องพหมีวิหาร⁴ อันเป็นธรรมที่
ผู้ใหญ่พึงมีต่อผู้น้อยหรือผู้อยู่ในความอุปการะและผู้อยู่ที่พึ่งกับปัญญา พหมีวิหาร 4 ประกอบด้วย
เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ในโลกลินทชาติก ยกย่องมารดาว่าเป็นพหมีของบุตร⁵ คือเป็น
ผู้สร้างบุตรและถือเป็นที่พึ่งของพุทธศาสนิกชนที่จะต้องตอบแทนบุญคุณบิดามารดา

¹ ม. มุ. 12/323/268.
² ส. ม. 19/1209/335.
³ ส. ส. 15/265/77.
⁴ ที. บ่า. 11/234/207-208.
⁵ ขุ. ข่า. สัตตต. 28/162/56.

นอกจากนี้เรายังจะได้พบโหราบางโหราที่แสดงถึงเหตุการณ์อัศจรรย์ 4 อย่าง ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ จักรวาลวิทยาและมีความสัมพันธ์กับพรหม และเหตุการณ์อัศจรรย์ 4 อย่างนั้นก็ไม่เคยปรากฏมาก่อนเลยได้กล่าวไว้ในจักรวรรดิที่ 1 ดังนี้คือ

- ...1. เมื่อพระพุทธเจ้าอุตถลาคกาการเป็นพระโพธิสัตว์ในลัทธิขัณธุลิต
ลงสู่ครรภ์มารดา
- 2. เมื่อพระโพธิสัตว์องค์นั้นมีสติสัมปชัญญะและประสูติจากครรภ์มารดา
- 3. เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
- 4. เมื่อพระพุทธเจ้าประกาศอนุตรธรรมจักรคือประกาศคำสอน¹

ในเหตุการณ์ทั้ง 4 ครั้งนี้ แต่ละครั้งจะมีปรากฏการณ์ธรรมชาติเกิดขึ้นคือแสงสว่างอันโอฬารหาที่เปรียบมิได้ปรากฏไปทั่วทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ทั้งในหมู่สัตว์ สัมณพราหมณ์ เทวดา มนุษย์ และแม้แต่ในโลกันตนรกซึ่งมีตมิตอยู่สุดจักรวาลปราศจากแสงสว่างจากดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ แต่แสงสว่างจากเหตุการณ์อัศจรรย์นี้ก็ไปถึงโลกันตนรก แม้แต่พรหมโลกซึ่งอยู่สูงที่สุดก็รับรู้ถึงเหตุการณ์อัศจรรย์นี้เปรียบเสมือนพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ก่อให้เกิดปัญญาคือแสงสว่าง และได้ทรงประกาศพระธรรมนี้ทั่วไปทั้งในมนุษย์โลก เทวโลก พรหมโลก ผู้ใดได้สัมผัสพระธรรมคำสอนแล้วก็จะเกิดแสงสว่างแห่งปัญญาสดความมืดสนิทคือกิเลสให้หมดสิ้นไป ซึ่งอาจจะเป็นการวิเศษยิ่งได้ว่าเป็นภาพพจน์ เป็นโหราของกวีที่ต้องการแสดงเหตุการณ์อัศจรรย์ 4 อย่างนี้

รูปพรหมภูมิและสำเหตุของการไปอุบัติในรูปพรหมภูมิชั้นต่าง ๆ

รูปพรหมภูมิ 3 ชั้นแรก ตั้งอยู่ในชั้นที่ระดับเดียวกันแบ่งออกเป็น 3 เขต ต่างกันแต่อายุและลักษณะของพรหมเท่านั้น มีรายละเอียดดังนี้คือ

- 1. พรหมปารีสัชชาภูมิ เป็นที่อาศัยของพรหมที่เป็นบริวารของท้าวมหาพรหม และเหล่าพรหมในชั้นนี้ต้องคอยรับใช้พรหมชั้นที่อยู่สูงขึ้นไป¹ พรหมชั้นต่ำสุดนี้อยู่เหนือลัทธิชั้นปรณิมิตวาลวัตตขึ้นไปไกลแสนไกล อุจตวาทฤกษ์อีกดวงหนึ่ง สดเป็นเขตที่อุบัติของพรหมซึ่งในอดีตชาติเป็นผู้สำเริงปฐมถานชั้นสามารถอย่างอ่อน แล้วดับจิตในขณะที่นั้นก็จะเข้าถึงพรหมปารีสัชชาภูมิ

¹ อก. จตุกก. 21/127/155-156.
² ส. ส. 15/581/203.

ตัวอย่างเช่น รัชชยาภิพรมณ์ได้บรรลุปฐมฌานแล้วก็เข้าถึงพรหมปาริสัชชาภูมิ มีรูปร่างงดงาม มีรัศมีรุ่งเรือง อยู่ ณ ที่แห่งนั้น¹

2. พรหมปุโรหิตาภูมิ พรหมในชั้นนี้มีฐานะประเสริฐกว่าพรหมชั้นที่ 1 เพราะเป็นปุโรหิตา ถือกันว่าเป็นผู้นำในกิจการของเหล่าท้าวมหาพรหม มีวิมาน มีรัศมีรุ่งเรือง และรูปทรงร่างกายที่ใหญ่กว่าพรหมปาริสัชชาภูมิ ถ้าบุคคลใดสำเร็จปฐมฌานสมาธิอย่างกลางแล้ว ตบจิตในขณะนั้นก็จะ เข้าถึงพรหมปุโรหิตาภูมิ

3. มหาพรหมภูมิ เป็นที่สถิต ของท้าวมหาพรหมผู้เป็นใหญ่ในหมู่พรหม มีข้อความในมหาสังฆยุตฺตบรยายไว้ว่า "ท้าวมหาพรหมย่อมปกครองพรหมโลกชั้นหนึ่ง ท้าวมหาพรหม นั้นบังเกิดแล้วในพรหมโลก มีอาภุภาพ มีกายใหญ่โต มียศก็มา..."² ถ้าบุคคลใดสำเร็จปฐมฌาน สมาธิอย่างสูงคือประณีตที่สุดแล้วตบจิตในขณะนั้นก็จะ เข้าถึงมหาพรหมภูมิ

การบรรลุปฐมฌาน หมายถึงการบรรลุองค์ประกอบ 5 อย่างคือ สังต์จากกาม สังต์จาก อตุลลกรรม มีวิตกคือตรึก มีวิจาร์คือตรอง มีปีติคือความอิ่มใจ มีความสุขอันเกิดแก่การวิเวก และมีความพอใจปลื้ใจในปฐมฌานไม่เสื่อม³

4. ปริตตภาภูมิ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในลำ เลยกสูตรอธิบายถึงเหตุผล ของการเข้าถึงความเป็นพรหมในชั้น ปริตตภาภูมิว่า

ตฺถกรพรมณัสมะคฤหบดีทั้งหลาย ถ้าบุคคลประพฤติ เรียบร้อยถือประพฤติธรรม หิงห้วงว่า เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เราพึงเข้าถึงความเป็นพวกเทวดา ชั้นปริตตภา⁴

บุคคลใดสำเร็จทุตยฌานอย่างอ่อนแล้วตบจิตทันที ย่อมเข้าถึงพรหมปริตตภาภูมิ

¹ ม. ม. 13/701/521.

² ศ. ม. 10/246/233.

³ อ. จตุกก. 21/123/148.

⁴ ม. ม. 12/486/431.

5. อัปมาถภาวภูมิ เป็นที่สถิตแห่งพรหมทั้งหลายผู้มีรัศมีมากมาย ประมาถมิได้ บุคคลใดสำเร็จอุตถิยานในระดัปล่มาริอย่างกลางแล้วดับจิตในขณะนั้นย่อมเข้าถึง อัปมาถภาวภูมิ

6. อาภัสราภูมิ เป็นที่สถิตแห่งเหล่าพรหม ผู้มีประกายรุ่งโรจน์แห่ง รัศมีตลอดกาล บุคคลใดสำเร็จอุตถิยานในระดัปล่มาริอย่างสูงแล้วดับจิตในขณะนั้นย่อมเข้าถึง อาภัสราภูมิ

คำสำคัญความของการบรรลุอุตถิยานตามที่กล่าวไว้ในฉานสูตรที่ 1 คือ การบรรลุ องค์ 3 ซึ่งประกอบด้วยความผ่องใสแห่งจิตภายในเป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกคือตรึก ไม่มี วิจาร์คือตรอง เพราะวิตกวิจาร์สงบไป มีสติและลูขอันเกิดแต่ล่มาริอยู่ บุคคลนั้นมีความพอใจ ชอบใจ ปัสสิมใจ ตั้งใจ ห้อมใจ ในอุตถิยานนั้นจนเกิดความคุ้นเคยและไม่เสื่อม ย่อมไปเกิด เป็นพรหมในชั้นอาภัสรา¹ รูปพรหมชั้นที่ 4 ถึงชั้นที่ 6 นี้ ตั้งอยู่ในที่ที่ระดับเดียวกัน แต่แบ่งออกเป็น 3 เขต ต่างกันแต่อายุและลักษณะของพรหมเท่านั้น

7. ปรีตตลู่ภาวภูมิ เป็นที่สถิตแห่งเหล่าพรหมผู้มีความสวยสง่า มีรัศมี ประณีต และมีความลูขอันเป็นทิพย์ บุคคลใดที่บรรลุอุตถิยานในระดัปล่มาริอย่างอ่อนแล้วดับจิต ในขณะนั้นก็จะเข้าถึง ปรีตตลู่ภาวภูมิ

8. อัปมาถลู่ภาวภูมิ เป็นที่สถิตแห่งเหล่าพรหม ซึ่งมีรัศมีสวยงาม แม้ สรร้านออกจากร่างกายอย่างมากมาย ได้รับความลูขอันเป็นทิพย์และประณีตในระยะเวลาที่ยาวนาน บุคคลใดบรรลุอุตถิยานในระดัปล่มาริอย่างกลางแล้วดับจิตในขณะนั้นก็จะ เข้าถึง อัปมาถลู่ภาวภูมิ

9. ลู่ภิกขหาภูมิ เป็นที่สถิตแห่งเหล่าพรหมที่มีรัศมีสวยงามแม้สร้านออกมา เท้าสี่ริระ และต่างก็ให้ความลูขอันประณีตตลอดอายุขัย บุคคลใดบรรลุอุตถิยานในระดัปล่มาริอย่างสูง แล้วดับจิตในขณะนั้นจะ เข้าถึง ลู่ภิกขหาภูมิ

บุคคลที่บรรลุอุตถิยานนี้ประกอบไปด้วยตัวเองที่ 2 คือมีอุเบกขา ลิตสิมปชัญญะ และแล้วลูข ทั่วบนามกายเพราะปิดสิ้นไป² ในฉานสูตรที่ 1 กล่าวว่าผู้ที่ได้อณนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นลูข

¹ อ.ร. จตุกก. 21/123/149.

² เรื่องเดียวกัน.

บุคคลนั้นพอใจ¹ ชอบใจ ปลื้มใจ น้อมใจ ตั้งอยู่ในหทัยดวงหนึ่ง จมก้นเคยไม่เสื่อม พรหมโลก
ชั้นที่ 7, 8, 9 ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกัน แต่แบ่งเป็น 3 เขต ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

10 เวฬุผลาภูมิ ผู้ที่จะเข้าถึง พรหมโลกชั้นนี้ต้องบำเพ็ญสมถกรรมฐาน
จนบรรลุจุดตกฉาน² ซึ่งเป็นรูปฌานชั้นสูงสุด มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ บุคคลนั้นพอใจ
ชอบใจ ปลื้มใจ ตั้งอยู่ และน้อมใจในจุดตกฉานนั้นจนเกิดความกัมมเคยไม่เสื่อมเมื่อดับจิตแล้วก็เข้าถึง
พรหมในเวฬุผลาภูมิ

11. อสัญญีสัตตาภูมิ เป็นรูปพรหมภูมิขั้นสุดท้าย เป็นที่สถิตแห่งเหล่า
พรหมที่ไม่มีสัญญา มีแต่รูปขันธ์³ จุดท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่งดงามและกว้างขวาง ลักษณะทาง
สรีระก็สง่างามมีแต่ร่างกาย ไม่มีจิต จุดเช่นไรก็อยู่อย่างนั้นจนหมดอายุขัย ไม่มีการเคลื่อนไหว
ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ในอดีตชาติ พรหมเหล่านี้เคยเป็นบุคคลที่บำเพ็ญสมถกรรมฐานจนได้จุดตกฉาน
แล้วเกิดความเชื่อหม่าบในนามขันธ์คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณแล้วดับจิตในขณะนั้น ก็เข้าถึง
อสัญญีสัตตาภูมิเรียกภาษาง่าย ๆ ว่าพรหมอุกพิก

เวฬุผลาภูมิและอสัญญีสัตตาภูมินั้นตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน แต่แยกสถานที่กันอยู่และมี
ระยะห่างไกลกันมาก ปุณฺณลำมารถไปสุดโต่งใน เวฬุผลาภูมิ และอสัญญีสัตตาภูมิ

สุทธาวาสภูมิ

นอกจากรูปพรหม 11 ชั้น ที่ได้เล่ารายละเอียดมาแล้วนั้นยังมีสวรรค์ชั้นพิเศษของจุดตกฉานภูมิ
อีก คือสวรรค์ชั้นสุทธาวาสเป็นที่สถิตแห่งเหล่าพรหมซึ่งในอดีตชาติเป็นพระอริยบุคคลชั้น 3 คือพระ
อนาคามีขึ้นไป ไม่มีพระอริยบุคคลในระดับที่ต่ำกว่าพระอนาคามีอุปติ ในสวรรค์ชั้นสุทธาวาสและ
พระอริยบุคคลดังกล่าวนี้ท่านดับจิตลงในขณะที่เป็นพระอนาคามีก็จะ เข้าถึง สวรรค์ชั้นสุทธาวาสทันที
และหลังจากนั้นจะปฏิบัติธรรมจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์และปรินิพพาน ณ ที่นั้น คำสอนเรื่องพระอริยบุคคล

¹ ศ. ม. 10/65/74.

² อ.จ. จตุกก. 21/123/148-150.

³ อ.จ. นวก. 23/228/323.

ในคำสนทนาไม่มี พระพุทธเจ้า ในขณะที่เรียนว่าตายเกิดก็ไม่เคยเสด็จไปสู่สวรรค์ชั้นสุทธาวาส และเมื่อพระองค์เสด็จไป ณ ที่นั้น เทพทั้งหลายก็มา เผ่ากล่าวกันว่าพระบุตรองค์นี้มีรัศมีเจิดจ้ามาก ข้อความที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวแก่พระอานนท์ใน มหาสังฆทานสูตรถึงการเข้าถึงสวรรค์ชั้นสุทธาวาสว่า

... อูกรสาริปุตร ความอุปบัติที่เราไม่เคยเข้าถึงแล้วโดยกาลยืดยาวข้ามานนี้ เว้นจากเทวโลก ชั้นสุทธาวาสเป็นของหาได้ไม่่ง่ายนัก อูกรสาริปุตร ถ้าเราพึงอุปบัติในเทวโลกชั้นสุทธาวาส เราก็คงไม่พึงมาสู่โลกนี้อีก¹

สุทธาวาสภูมิที่มีอยู่ 5 ชั้นคือ อริหา อตปภา สุหัสส่า สุหัสส และอกนิฏฐ์ ใน สักกปัญหาสูตรมีส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงสวรรค์ชั้นอกนิฏฐ์ว่า "...พวกเทวดาชั้นอกนิฏฐา เหล่านั้นเป็นผู้ประณีตกว่า นิบค เมื่อภพที่ลุดเป็นไปอยู่ ฌวาสันนั้นจักเป็นของเรา..."²

อรูปพรหมภูมิและสาเหตุของการไป จูติในอรูปพรหมต่าง ๆ

บุคคลที่บำเพ็ญสมณกรรมฐานจนกระทั่งสำเร็จรูปฌาน แล้วดับจิตลงในขณะที่อยู่ในเวลานั้นจะ จูติ เป็นพระพรหมตามอำนาจแห่งรูปฌานที่ตนได้บรรลุ เรียกกันว่าอรูปพรหมซึ่งแปลว่าพรหมไม่มีรูป พวกนี้ไม่มีร่างกายแต่คิดสิ่ง เป็นภพภูมิที่เกินกว่าจะจินตนาการได้ว่าเหล่าพรหมในอรูปพรหมนั้นมีหน้าตาเป็นอย่างไร เพราะไม่มีลักษณะทางกายภาพแต่คิด การที่บำเพ็ญจนแล้วจูติ เป็นอรูปพรหมที่แทบไม่มีประโยชน์อะไรเพราะอายุยืนจนเกินไป กล่าวกันว่าพระพุทธเจ้าบังเกิดแล้วหลายองค์ อรูปพรหมเหล่านี้ก็ไม่จุติไป ณ ที่แห่งอื่น ในอรูปพรหมโลกนั้นมีทั้งหมด 4 ภูมิด้วยกันคือ

1. อากาศานัญญาตณภูมิ คืออรูปพรหมชั้นที่หนึ่ง พระพรหมที่ลุดเกิดในอรูปพรหมโลกชั้นนี้ล้วนแต่สำเร็จรูปฌานที่ 1 ในอดีตชาติเมื่อครั้งที่ได้จุตุดอกแล้วก็อธิษฐานเอาอากาศานัญญาตณภูมิ³ เปลาซึ่งไม่มีที่สิ้นสุดเป็นอารมณ์ และเพียรภาวนาอยู่เช่นนี้จนสำเร็จอากาศานัญญาตณภูมิ³ ในอเนชสูตร ได้กล่าวไว้ว่า "บุคคลใดก็ตามที่บรรลุอากาศานัญญาตณภูมิ มีความปรารถนาและยินดีไม่เสื่อมจากภพนั้นเป็นส่วยของเทวดา พวกที่เข้าถึงชั้นอากาศานัญญาตณะ"⁴ ถ้า เป็นปุถุชนจะ

¹ ม. ช. 12/188/129.
² ศ. ม. 10/269/254.
³ ศ. ม. 10/66/76.
⁴ อ. ช. ตก. 20/556/300.

ตำรงอยู่ในชั้นอากาศ้านัญคายตนะจนสิ้นอายุ แล้วอาจไปเกิดในนรก เตร็จงานเปรตวิสัย แต่ถ้า เป็นล่าวกของพระพุทธเจ้าก็จะประิพพานในภพนั้น

2. วิญญานัญคายตณภูมิ เป็นอรุปรหมชั้นที่ล่อง พระพรหมที่ลิตในอรุปรหมชั้นนี้ ล้วนแต่ได้สำเร็จอรุปรหมานที่ 2 ในอดีตชาติ กล่าวกันว่าเมื่อพระพรหมได้สำเร็จอากาศ้านัญคายตณณาน ซึ่ง เป็นอรุปรหมานที่ 1 แล้วนั้น เมื่อมีอกนแก่กล้าแล้วพิจารณาต่อไปก็เกิดความรู้สึกว่าอากาศ้านัญคายตณณาน นี้ยังไม่ดีนัก เป็นอรุปรหมานชั้นต่ำที่ใกล้ชิดกับอรุปรหมานอยู่ จึงเกิดความไม่พอใจและคลายความนิมมและได้ ตั้งใจหาความเพียรเจริญภาวนาอย่าง ๆ ขึ้นไปโดยถือเอาวิญญาณอันแผ่ไปทั่วอากาศ้านัญคายตณณาน เป็น อารมณ¹ แล้วตั้งอุตล้าหะภาวนาอยู่เช่นนี้เรื่อยไปจนนิวรัลทั้งหลายสงบตั้งมั่น จิตมั่นคงแนบแน่นใน วิญญาณบัญญัติ และแล้วก็พ้นจากอากาศ้านัญคายตณณานก้าวเข้าสู่ วิญญานัญคายตณณาน ดังข้อความใน อรรถสรุตรกล่าววว่า "บุคคลใดบรรลวิญญานัญคายตณณาน โดยบริกรรมว่า วิญญาณ ไม่มีที่สิ้นสุด เขา ย่อมชอบใจปรารถนาและยินดีตำรงอยู่ในณานนั้น เมื่อดับสติไปแล้ว เข้าถึงพรหมวิญญาณัญคายตณ³ และถ้าหากว่า ในอดีตชาติเป็นปุถุชนก็จะตำรงอยู่ในอรุปรหมชั้นนี้จนหมดอายุ และอาจไปบังเกิด ในนรก เตร็จงานและ เปรตวิสัยก็ได้ แต่ถ้าเป็นพระอรียล่าวกของพระพุทธเจ้าก็จะประิพพานใน ภพนั้น

3. อาภิชณัญญาตณภูมิ ก็อรุปรหมชั้นที่ 3 พระพรหมที่ลิตในอรุปรหมชั้นนี้ ต่างก็สำเร็จอรุปรหมานที่ 3 ในอดีตชาติ กล่าวกันว่าเวลาที่พระพรหมเหล่านี้กระทำธิรบาให้บุตรหลานจนได้วิญญาณัญคายตณณานแล้วก็พอใจมองแล้ว ต่อมาเกิดความไม่พอใจในณานนั้นจึงเพียร พยายามให้มากขึ้นเพื่อจะได้อรุปรหมานที่สูงกว่านี้ โดยถือเอาความไม่ใช่อันว่างเปล่าซึ่ง เรียกว่า นัตถภาวนบัญญัติ เป็นอารมณ³ แผ่ภาวนาอยู่เช่นนี้เรื่อยไป นิวรัลทั้งหลายก็สงบตั้งมั่นมีความมั่นคง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ก. ม. 10/66/76

² อ. จ. ตก. 20/556/301.

³ ก. ม. 10/66/76.

แนบแน่นอยู่ในนัตถิภาวบัญญัติ แล้วก็ล่องหนจากวิญญานัญญาตมณกานก้าวเข้าสู่อาภิสัญญาตมณกาน
มีจิตใจผ่องแผ้ว และเมื่อดับจิตสิ้นชีวิตลงก็เข้าถึง พรหม ๓ อาภิสัญญาตมณกานนี้ ดังข้อความ
ที่กล่าวไว้ในอเนญยสูตรว่า "บุคคลใดบรรลิวินัยกายตมะ บรรลุอาภิสัญญาตมณกาน โดย
บริกรรมว่าไม่มีอะไรเขาย่อมชบสใจณานัน พรารณณานัน อินตํารงและน้อมใจ ไม่เสื่อมจาก
ณานัน เมื่อดับจิต ย่อมเข้าถึงพรหม ๓ อาภิสัญญาตมะ"¹ ถ้าเป็นปุถุชนจะดำรงอยู่ในพรหมชั้น
นี้จนหมดอายุแล้วไปเกิดในนรก เจริชฉาน เปตริวิสัย แต่ถ้าเป็นพระอริยสาวกเมื่อดำรงอยู่ใน
พรหมชั้นนี้จนหมดอายุแล้วก็จะปรินิพพานในภพนี้

4. แนวสัจญานาสนัญญาตมณกาน คือรูปพรหมชั้นสุดท้ายและชั้นสูงสุด เป็นที่ลึกลับ
แห่งเหล่าพรหมที่บรรลुरुปลกานที่ 4 มาแล้วในอดีตชาติทั้งสิ้น กล่าวกันว่าเมื่อพระพรหมเหล่านี้ได้
สำเร็จอาภิสัญญาตมณกานซึ่งเป็นอรุปลกานที่ 3 แล้วยังเกิดความไม่พอใจและเห็นว่ายังไม่ดีแท้
จึงได้เพียรพยายามบำเพ็ญอรุปลกานให้สูงขึ้นไปอีกเป็นณกานที่อาศัยความประณีตเป็นอย่างยิ่ง ไม้
สัจญายอย่างหยาบดังที่ได้กล่าวไว้ในมหาณิกทานสูตรว่า "แนวสัจญานาสนัญญาตมะ ผู้ที่รู้จักแนวสัจญา
นาสนัญญาตมะชั้นนี้รู้ความเกิด ความดับ รู้คุณและโทษแห่งแนวสัจญานาสนัญญาตมะ"² ครั้นเขา
ได้สำเร็จแนวสัจญานาสนัญญาตมณกานแล้วก็มิจิตใจผ่องแผ้ว และถ้าดับจิตในขณะที่อยู่ในณกานนั้นก็จะเข้าถึง
อรุปลพรหมโลกชั้น แนวสัจญานาสนัญญาตมณกาน

ตามลํมาปติ 8 หรืออรุปลกาน 4 และอรุปลกาน 4 นี้ ผู้นับถือคำสอนอื่นก็ลํมากรปฏิปัตถณกาน
ลํมาปติ 8 ได้ เช่น ในคำสอนอินธุเช่น ส่วนคำสอนอื่นๆ นอกจากที่กล่าวถึงนี้ยังไม่เคยปรากฏและ
ไม่เคยได้อันการกล่าวอ้าง ประสภักพยานที่แสดงว่าผู้นับถือคำสอนอื่นก็ได้ถณกานลํมาปติ เช่น อาฬารดาบส
ได้ลํมาปติ 7 คือ รุปลกาน 4 และอรุปลกาน 3 ส่วนท่านอุทกดาบส ได้ถณกานลํมาปติ 8 คือ รุปลกาน 4
และอรุปลกาน 4³ มีการกล่าวเช่นนี้ในปาลํราลํสูตร ในชาตกต่างก็มีการระบุไว้ว่า ฤาษีแลดงอิทธิฤทธิ์
ได้จากอำนาจของณกานที่ได้บรรลุตั้งเช่นที่กล่าวไว้ในเนมิราชชาตกว่า

¹ อ.จ. ต.ก. 20/556/301.

² ที. ม. 10/65/76.

³ พ. ม. 12/317-318/262-263.

...ฤๅษี 7 ตน เหล่านี้คือ ยามหนุฤๅษี โลมยาคฤๅษี มโนยวฤๅษี
ลุมภทาฤๅษี มายฤๅษี ภารตฤๅษีและกาลปรัชิตฤๅษี และฤๅษีอีก 4 ตน
คือ ยังคีรลฤๅษี กัลลปฤๅษี กิลวัจลฤๅษี อกันตฤๅษี ผู้ไม่มีเรือนบำเพ็ญ
ตบะลุ่มงพัน กามาวจรภพได้แล้ว¹

เมื่อคำสนาพุทธบังเกิดขึ้นพระพุทธเจ้าก็ทรงยอมรับว่าฉานลุ่มาบัติ 8 เป็นสิ่งที่ถูกต้อง
และในคำสนาพุทธยังมีฉานลุ่มาบัติที่สูงขึ้นไปอีกเหนือฉานลุ่มาบัติ 8 คือ นิโรธลุ่มาบัติหรือฉาน-
ลุ่มาบัติ 9 การเข้าสู่ฉานนั้นต้องเป็นไปตามลำดับจะข้ามขั้นไม่ได้ นิโรธลุ่มาบัตินั้นไม่มีการ
กล่าวไว้ในคำสนาอื่นใด อยู่พ้นวิสัยของผู้ที่อยู่ในคำสนาอื่นจะเข้าถึง การเข้าถึงนิโรธลุ่มาบัติ
ต้องเป็นขั้นที่ต่อจากการได้อรูปฉาน 4 ฌบุคคล 2 ประเภทเท่านั้นที่จะเข้าถึงได้คือพระอนาคามี
ที่ได้ฉานลุ่มาบัติ 8² และพระอรหันต์ถ้าพระอรหันต์ไม่ได้ฉานลุ่มาบัติ 8 ก็เข้าถึงนิโรธลุ่มาบัติไม่ได้

การเปรียบเทียบอายุของพรหม

การที่จะเข้าถึง พรหมได้นั้นมิใช่เพราะอาณิสสังส์แห่งการบำเพ็ญทานรักษาศีลเพียง
เท่านั้น แต่เป็นอาณิสสังส์แห่งการบำเพ็ญภาวนาประพฤติพรตจนได้สำเร็จฉาน และด้วยอำนาจแห่งฉาน
บุคคลนั้นเป็นแรงผลักดันให้ผู้ปฏิบัติไปปฏิบัติในพรหมโลก และจะได้รับความลุ่ม่ลุ่ม่ร้ายเช่นนั้น
นานเท่าใดขึ้นอยู่กับอายุขัยแห่งพรหมโลกขั้นที่ตนเข้าถึง มาตราของระยะเวลาที่ใช้กับอายุขัยในพรหมโลก
นั้นเรียกว่า กัป กล่าวกันว่าเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับ ณ เขตวันมหาวิหารในกรุงลุ่มาวัตตี มีพระภิกษุ
รูปหนึ่งเข้าไปทูลถามว่ากัปหนึ่งนั้นนานเท่าใด พระพุทธเจ้าทรงตอบว่ากัปหนึ่งนั้นนานมาก จะมา
เปรียบเทียบว่า 100 ปี หรือ 1,000 ปี หรือ 100,000 ปีก็ไม่ได้ แต่อุปมาถึงความยาวนานของ
กัปไว้ในพิพดลุ่ม่ตรว่า

...เหมือนกับภูเขาหินลุ่ม่ใหญ่ ยาวโยชน์หนึ่ง กว้างโยชน์หนึ่ง สูงโยชน์หนึ่ง
ไม่มีช่อง ไม่มีโพรง เป็นแท่งกับ บุรุษพึงเอาผ้าแก้ววันกาสิมาแล้วปิดภูเขา
100 ปีต่อครั้ง ภูเขาหินลุ่ม่ใหญ่นั้นพึงถึงการหมดไป สิ้นไป เพราะความพยายาม
นี้ ยิ่งเร็วกว่าแล ส่วนกัปหนึ่งยังไม่ถึงการหมดไป สิ้นไป กัปนานอย่างนี้แล³

¹ ชู. ข่า. มหว. 28/529/170.

² พระพุทธโรชชาจารย์, วิลุ่ม่กรรมรรค (กรุงเทพมหานคร : มหามฤฎฐาวิทยาลัย, 2526),
3 : 281.

³ ลี. ณ. 16/430/186.

ในลำดับผู้ตรึงมีข้อความที่พระบုชเร เจ้าได้ทรงอุปมาถึงความยาวนานของกัป ไว้อีก
เช่นกัน มีความว่า

...เหมือนอย่างนครที่ทำด้วยเหล็กยาว 1 โยชน์ กว้าง 1 โยชน์ ลึก 1 โยชน์
เต็มไปด้วยเมล็ดพันธุ์ผักกาด มีเมล็ดพันธุ์ผักกาดรวมกันเป็นกลุ่มก้อน บุรุษซึ่งหยิบ
เอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดเมล็ดหนึ่งเมล็ดหนึ่ง ออกจากนครนั้นโดยล่องไปหนึ่งร้อยปี
ต่อเมล็ด เมล็ดพันธุ์ผักกาดใหญ่นั้นถึงถึงความสิ้นไป หมดไป เพราะความพยายาม
นี้ยังเร็วกว่า ล้วนกับหนึ่งยังไม่ถึงความสิ้นไป หมดไป กัปนานอย่างนี้แล ¹

คำอธิบายในฉานสูตรที่ 2 ได้กล่าวถึง บุคคล 4 จำพวก ไว้อย่างนี้

1. บุคคลที่บรรลุปฐมฌานภาตัสสิตินขณะที่อยู่ใฉานจะเข้าถึง พรหมมีอายุ
ประมาณกัปหนึ่ง
2. บุคคลที่บรรลุตติยฌานเมื่อตัสสิตแล้วในขณะที่อยู่ใฉานย่อมเข้าถึง พรหม
ในชั้นอรวิสรา มีอายุประมาณ 2 กัป
3. บุคคลที่บรรลุตติยฌาน เมื่อตัสสิตในขณะที่อยู่ใฉานนั้นย่อมเข้าถึง พรหม
ชั้นลูก้ากัณหะมีอายุชัษประมาณ 4 กัป
4. บุคคลที่บรรลุสุตตฌาน เมื่อตัสสิตในขณะอยู่ใฉานนั้นก็เข้าถึง พรหมใน
ชั้นเวฬุผละ และมีอายุ 500 กัป²

บุคคลทั้ง 4 ประเภทนี้ ถ้าหากว่าเป็นปุถุชนอุปบัติ ในพรหมโลกก็จะเสวยสุขทิพยอันสิ้น
อายุชัษและอาจไปอุปบัติในนรก เตร็จฉาน เปเรตวิสัย แต่ถ้าเป็นพุทธสาวกก็จะปฏิบัติธรรมจนหมด
อายุชัษ และปรินิพพานในภพนั้นเลย

ตามอเนญยสูตรได้อธิบายถึงบุคคลอีก 4 ประเภทไว้อย่างนี้ คือ

1. บุคคลที่บรรลุอรุพฌานที่ 1 แล้วลุดไปเป็นอรุพพรหมชั้นอากาล้านัญจายตณนั้น
อากาล้านัญจายตณนั้น จะมีอายุชัษประมาณ 2 หมื่นกัป

¹ ส. ฉ. 16/432/181.

² อสุ. จตุกก. 21/123/148-1๖0.

- 2. บุคคลที่บรรลอรูปภณที่ 2 แล้วจุดไปเป็น อรูปพรหมชั้นวิญญานัญญาตมมีอายุชยประมาณ 4 หน้กับ
- 3. บุคคลที่บรรลอรูปภณที่ 3 แล้วจุดไปเป็นอรูปพรหมชั้นอาภิญญานัญญาตมมีอายุชยประมาณ 6 หน้กับ
- 4. บุคคลที่บรรลอรูปภณที่ 4 แล้วจุดไปเป็นอรูปพรหมชั้นเนวสนัญญาสนัญญาตมมีอายุชยประมาณ 8 หน้กับ¹

บุคคลทั้ง 4 ประเภทที่โตกล่าววมาณีถ้าเป็นปุถุชนเมื่อหมตอายุชยในอรูปพรหมแต่ละชั้นของตนแล้วอาจไปเกิดในนรก เตรีจฉาน เปตตวิสัยก็ได้ แต่ถ้าเป็นพระส่ววของพระพุทธรองค้ก็จะปฏิปัตธรรมและปรินิพพาน ณ กพนั้นเลย

พรหมกับกฎแห่งกรรม

พุทธรปรัชญา โตกล่าวไว้ว่า เทพทุกองค้ พระพรหมทุกองค้ย่อมเป็นไปเช่นเดียวกับสัตว์โลกทั้งปวง คือมีอาจก้าวล่วงพ้นจากการเกิดและดับได้้นอกจากการ เข้าถึงพระนิพพานเท่านั้น โนแง่ที่กล่าวถึงว่า เทพมีอาจล่วงพ้นจากการดับ ได้้นั้นพระพุทธร เจ้า โตได้ตรัสไว้อย่างชัดเจนในโกศลสูตรที่ 1 ว่า

--- โกลออกไปเท่าที่ดวงตะวันทั้งสิ้นและพระสันทรทั้งปวงจะคลุมรัศมีไปถึงนั้น ย่อมมีศักรวาลอยู่ถึงพันโลกรธาตุ แต่ละโลกรธาตุนั้น ย่อมมีตะวันถึงพันดวง พระสันทรเขาพระสุเมรุ สัพันทวีปและมหาสมุทร ส่วรรค้โลกจวรหนึ่งพันระบบและพรหมโลกรวมพันระบบ ทรายที่อาณเขต หนึ่งพันโลกรธาตุ จะคลุมไปเท่าใด ท้าวมหาพรหมย่อมเป็นราชาบดี ครอบอำนาจไปถึงตราบนั้น ... แต่กระนั้นท้าวมหาพรหม ก็ยังต้องเรียนว่าตายเกิด²

ข้อความนี้ได้ให้ความกระจ่างว่าสัตว์ทั้งปวงแม้กระทั่งท้าวมหาพรหมซึ่งเป็นเทพสูงส่งก็ยังคงตกอยู่ในห้วงแห่งการ เรียนว่าตายเกิดทุกขีวิตตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมทั้งสิ้นคือ เกิด แก่ เส็บ ตาย และอยู่ท่ามกลางความยาวนานของ วิภูล่งล่านั้น พระพุทธร เจ้า โตได้เคยตรัสไว้ในตมกัฏฐสูตร

¹ อ.จ. ตก. 20/556/300-302.

² อ.จ. ทลก. 24/29/54.

ณ พระเขตวันมหาวิหารในขณะที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนา เรื่อง วัฏสงสาร ในท่ามกลางที่ประชุม พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายจึงมีความว่า

... อูกร เธอผู้เห็นภัยในวัฏสงสารทั้งหลายอันว่า วัฏสงสารนี้ กำหนดที่สุดและ
เบื้องต้นมิได้เมื่อเหล่าสัตว์ทั้งหลายถูกอริยชา เป็นที่กางกั้นถูกตัดหายผูกพัน เข้าไว้
ก็ย่อมจะท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ โดยที่สุดและเบื้องต้น ย่อมไม่ปรากฏเลย¹

บรรดาสัตว์ทั้งหลายในภูมิต่าง ๆ เช่นสัตว์ที่กำสงฆิวัตอยู่ในภูมิเบื้องต่ำได้แก่สัตว์นรก
เปรต อสุรกาย เตยรัจฉานกิตติ หรือสัตว์ที่กำสงฆิวัตอยู่ในภูมิมัชฌิมกลางคือมนุษย์และสิ่งที่มีชีวิตที่
อยู่ในภูมิชั้นสูงเช่น เทวดา พระพรหมทั้งหลาย สัตว์เหล่านี้ทั้งหมดถูกรูปทุกนามล้วนแต่เป็นไปตาม
อำนาจแห่งวัฏสงสารคือยังเวียนว่ายตายเกิด ไม่มีที่สิ้นสุด ยกเว้นการเข้าสู่พระนิพพานอย่างเดียว
เท่านั้นที่ทำให้ไม่ต้องเกิดอีกต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ส. น. 16/421/177.